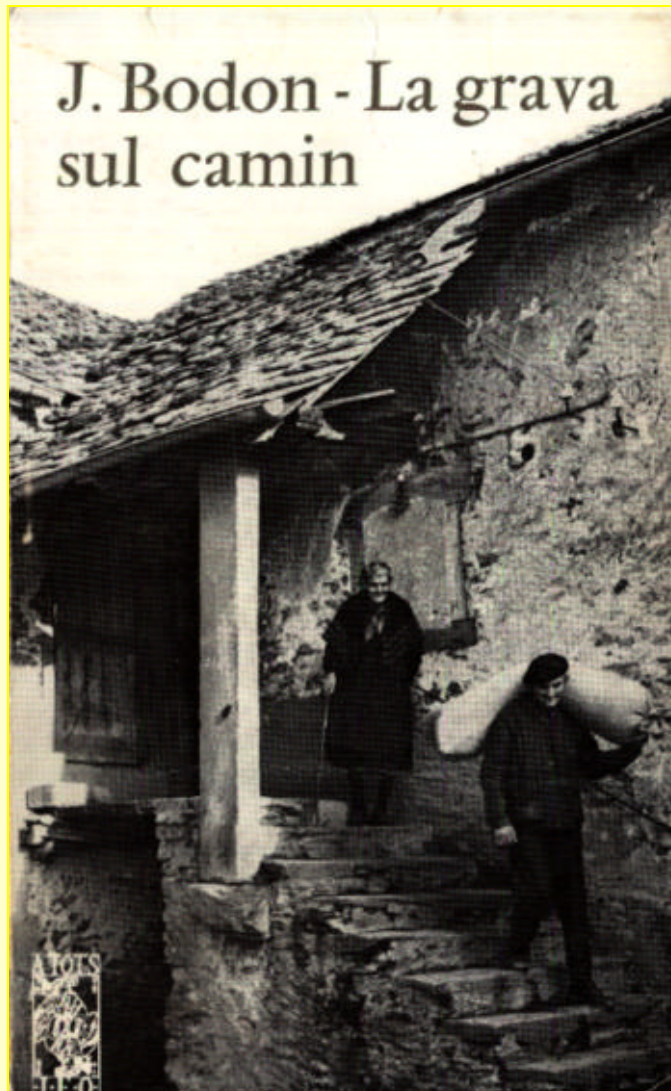

Joan Bodon

La grava sul camin

C.I.E.L. d'Oc

Centre International de l'Écrit en Langue d'Oc

3 Place Joffre, 13130 Berre L'Étang

<http://www.lpl.univ-aix.fr/ciel/>

Joan Bodon

La grava sul camin

**A TOTS
Institut d'Estudis Occitan
1978**

Prefaci

per la reedicion de 1976

Los Contes dels Balssàs ? Cresi qu'aquel libre agradarà pas a degun... Sabi que se La Grava sul camin pareis un jorn, serà mal vista de pertot...

Aquélei frasòtas de la correspondéncia de Joan Bodon amb l'Enric Molin que podriàm d'autres amics sieus enfortir de confidéncias parieras que nos faguèt, son ara una mena de paradòxa. Ges d'escrivan occitan dau sègle XX que siá tan legit, apassionadament amat et comentat coma lo *nòstre* Bodon. Tant i a que nos demandam ara, coma nos demanderiam de còps, se fins dins lo biais qu'aquela òbra capitèt, i a pas una malentenduda, e s'aqueu possessiu *nòstre* es pas una mena de bavarditge que l'autor darrier ò dedins son escrich contunha de nos contestar. O dise a l'ora que d'un biais indefugible lei companhs dau romancier mòrt s'apoderan d'eu pèr lo situar dins élei ò pèr se situar dins eu. O dise au nom d'una lònga reflexion facha sus sei manuscrits tant coma sus sei libres editats e reeditats, ò mentre que se passejaviam ensèm, i a dos ans, i a un an sus lo Causse. O dise un pauc pèr mantenir viva sa volontat de viure, es a dire de se plantejar totjorn sus un autre terren que lo qu'aviá de segur paur de i èstre encordelat, a la mesure d'una mediocritat de mesa en scèna literària. Es pas un ministèri que de la formulacion militanta de l'occitanisme recènt.

I a dins la tiera de sei libres e dins tota la tematica que lei teís, un voler de se trobar en se desfasant dei definicions. D'un biais generau, aculhit pèr una generacion, la sieuna, que trencava la relacion amb la produccion felibrenca, causiguèt de demorar fidèu d'aquí a la fin amb lo Felibritge roergàs e de faire de Molin son confidènt principau d'escritura. Dins lei desplaçaments successius, a partir deis annadas cinquanta, cèrca de parlar amb sa vòtz pròpria en còntraponch de la vòtz que risca de dominar. Es l'afaire conegut de *La Grava sul camin* que respònd, sus lo tèma de la guerra e de l'engatjament, a ma *Vida de Jonn Larsinhac*, pèr dire lo contrari. Es l'afaire de *La Santa Estèla del Centenari* que se vòu libre inclassable. Mai tanbèn dau *Libre dels Grands Jorns* qu'una jurada d'I.E.O. comprèn pas sa modernitat fonsa. Es l'afaire de tota sa poèsia en contradiccion de la poèsia qu'estampa *Messatges*, e que deu esperar 1968 pèr prene son importància. Seria estat benlèu l'afaire de *Las Domaisèlas*, lo roman foguèsse estat acabat : ne seria sortit, e ne sortirà de tot biais, perque la part escricha pòt pas demorar manuscrita, un Bodon non esperat, que se sasís dau tèma de l'ambigüitat sexuala, de l'avèrs feme de l'òme.

Amb aquò, es segur que Bodon tròba l'ajuda de seis amics e que fin finala es comprés, justificat dins l'espaci d'una literatura occitana e d'un occitanisme que l'aculhisson e qu'eu apastura de tèxts noiriguiers. Aquel espaci es bastit devers 1970. Aquí que Bodon servís unanimament de pròva capitala dau malastre occitan, au moment que lo malastre es plus una constrencha fatidica. La dialectica abís-remonta s'articula sus eu. Se bota a escriure *La Quimèra*. Mai *La Quimèra* es pas embarrada dins la definicion d'ont manifestament tira l'origina. Benlèu perqu'es sa sola òbra narrativa mancada ; mai qué vòu dire « mancada » ? Dins la manca, dins leis asclas dau projècte dau roman istoric e occitanista, se legís una faula extraordinària de l'exilh, una altra de la circulacion fantastica dins lo país reau e una altra de l'amor impossible. Leis escorregudas de la quimèra traucan de tota part lo plen de la pedagogia occitana demonstrativa.

N'aurem pas finit lèu amb Bodon. M'an demandat un prefaci a *La Grava*. Aqueu prefaci, l'escriue pèr mantenir tant coma pòde una lectura dubèrta, pèr que se tampe pas de ges de comentari normatiu la butada de l'eschich liberator que la mòrt d'una man a pas arrestada.

Mai d'abòrd que de *La Grava* n'es question, la question es la d'aquel *ieu* contunhós que nais aici e que Bodon abandonarà rèn que pèr lo Clamenç de *Las Domaisèlas*. Bodon diguèt pron sovènt que parlava d'eu primier, e que d'aquò se sentiá pas un vertadier romancier. « Mon òbra es autòbiografica. » Retengam d'efièch dins *La Grava* lei luòcs, la familha, l'experiéncia d'Alemanha : aquò's l'òme-Bodon, son istòria. Mai l'escandalhatge de la veritat en referéncia de vida es una besucariá inutila e enganaira. Çò important es la trencadura que i a d'un moment dins lo *ieu* : bèn vesedaira dins aquò que l'Enric de Savinhac dintra pas a l'Escòla Normala, luòga que Bodon eu dintrèt. Sus aquela distància s'intègra a la narracion tot lo possible que podíá i aver dins l'òme Bodon, un possible qu'es una massa de patiments, d'exclusions, de misèria. L'autor dona a legir l'operacion amb la mòstra de l'acte sieu d'escriure : « Amic, escrivi per tu al lum d'una paura lampa sus una fuèlha de papièr d'escòla. Te coneisserai pas jamai, probable, mas pr'aquò te vòli contar la mia vida, una tràcia de vida. » Es antau, dins l'operacion d'escriure *ieu*, que la faula collectiva intra dins lo roman (faula, una paraula que podètz pas emplegar pas tot parlant dei libres de Bodon). E lo sens se bastás : *la Grava* vèn un luòc de pluralitat, plurau deis exclusits, de la « condicion populara » just après la guèrra ; Enric pòt venir tal ò tal païsanet emportat pèr lo ronfle de son tèmps, pòt venir un Alemand miserable coma eu.

A partir de la Santa Estèla es sus aquela rompedura dau *ieu* metodicament esplechada que grellharà lo fantastic, la *science fiction*, la simbolica dau cancèr dins lo *Libre dels Grands Jorns*, la religion minoritària e reguèrga deis enfarinats, lo desplaçament de l'Argier de 1970 a l'Argier dau sègle XVII dins la Quimèra. La donada essenciala de l'onirisme de Bodon es de parèisser aquí que lo *ieu* es totjorn *ieu*, e pasmens se fendascla en destinadas de l'etèrn e indefinit Catòia.

Dins lo tèmps sentiguèr coma aquo èra modèrn. Se l'ascla es senhalada d'interrogacion (*Qual èri ?* dins *La Grava* ; *Me demandi çò que soi*, en tèsta de *La Quimèra*), e se l'escritura es una cèrca de comunicacion, vouguda fervorosament e denegada, avèm aquí una pèça mèstra dau questionament modèrn. Pensam a l'existencialisme, non pas que Bodon siá jamai estat filosòf de mestier, mai perque viviá de l'ansia de son tèmps, ò a aquela ansia portava testimòni. Se lo *ieu* trencat es occitan, e se *Occitània* es utopia fantastica, se lèva un questionament sus l'istòria que cau pas ne relenquir l'ample a una simpla angoissa occitanista, e mai aquela angoissa siá lo sol biais possible, aici e ara, de pausar l'istòria incertana.

En marge d'aquela modernitat de situacion de l'òbra, vouldriáu apondre una precision importanta sus la cultura de Bodon. E mai aquel escrivan aguèsse causit de pas trencar amb una mena de provincialisme felibrenc e foguèsse totjorn demorat fidèu a la vòtz folklorica que reculiguèt dins sa familha, sa curiositat pèr lo defòra s'aflaiguèt jamai. Era un immense legèr : de poèsia, de romans. S'es pron dich que sa frasa de pròsa es ligada au debanar de l'oralitat occitana e que d'autre costat sa simplicitat es un voler pedagogic occitanista. Cau apondre qu'aquò s'explica tanbèn pèr una meditacion sus la rapiditat de la narracion americana contemporanèa. Bodon escriu coma escrivon los romanciers mai avançats de son epòca, un pauc de pertot.

Aquò siá dich, vertadierament (i tòrne) en prefaci. E cortet, coma se deu, pèr pas esparnhar de legir mai *La Grava*, pèr pas enebir una fonccion liura de legida. Tan solament pèr assenhaler qu'entre 1950 e 1975, dins d'escòlas campanhòlas de Roèrgue coma a l'Arbatach en Argeria, l'escritura occitana se faguèt tant occitana de venir exemplara de l'aventura de l'òme tot d'aqueste sègle. D'aquí que Bodon es sus una diferéncia sempitèrna : amb l'adesion a un universalisme desrasigat, que fariá desaparèisser son occitanitat, mai tanben amb la reduccion a l'occitanitat estricta. Sèmpe exilhat, au fons, e que descuerp dins la fugida e lo desplaçament, lo manten de l'interrogacion rica e dolorosa. Es aquò que ditz *La Grava* : retorn a l'ostau e vent d'autan qu'empòrta l'èime a la conquista d'un « endacòm mai ».

Robèrt LAFONT.

Estampèl per la primièira edicion (1956)

Après dos libres saboroses : *Contes del mieu ostal e Contes dels Balssàs* qu'agèt l'onor, en 1954, de culhir lo primièr prètz als Grands Jòcs Florals del Centenari del Felibritge, e valguèt a son autor lo grad de Mèstre en Gai Saber, aici un autre libre de Joan Bodon.

La Grava sul camin es un polit titol que lascia pas gaire devinar çò que i a darrèr. Fa mal trobar un titol que diga just çò qu'òm voldriá. Aicí la « grava » representa totas las pèiras, totas las romècs, totas las fangas, totas las misèrias que i a sul camin de la vida.

La Grava sul camin es pas, e tant se'n manca, un libre de contes flocats de blau. Es pas per amuser los drollons a la velhada. Es pas per far somiar, al temps dels pomièrs en flor, las pastoras de quinze ans.

Es lo libre d'un òme, d'un òme qu'a patit, qu'a pas quitat de patir, d'un biais o de l'autre, dempuèi qu'es nascut e dont la joventut se passa dins lo revòuge de las annadas trebolas de la darrièira guèrra.

Lo primièr talhon del libre lascia creire un moment que serà una garba de sovenirs d'Alemanha. Es plan mai qu'aquò. Es lo film vertadièr d'una joventut malaürosa que la guèrra acaba d'afrabar. A! que de misèrias sus aquel paure bogre! Que de nafrals esquiçan son paure còr!

Amb aquò lo libre es pas negre, luènh d'aquí, car l'engenh de Bodon dona al raconte tant de simplicitat, de vertat, de natural, que tot a l'aire de se passar coma a l'acostumada. Dins aquel estil despolhat, tan clar e tan ric qu'es lo seu, las paginas se devolzan, fresinantas, coma dins un roman.

Al fuòc de totas aquelas espròvas que l'ablasigan quauque còp e l'enchipran, l'òme gasanha pauc a pauc una pietat immensa per la paura umanitat. La bontat, coma un rai de solelh, ven banhar las armas e las espelís a l'amor. Om s'espèra a veire la frairetat umana se levar a l'asuèlh coma una alba de reviscòl. Es aquò que dona a *La Grava sul camin* una sabor e una grandor qu'an pas res de farlabicat.

Quauque jorn, sens estar gaire, quand l'auràn estudiat coma cal e n'auràn pesat lo gran de totas las idèas, d'òmes qualificats diràn la portada d'un libre coma aquel. Mas d'avança soi segur qu'aquela portada es immensa.

La Grava sul camin es d'aquels libres, tròp rares, dont lo resson es ausit de totes los òmes, de totes los pòbles, e clantís per la vida vidanta. En bèla lenga roergata Joan Bodon nos dona aquí son cap d'òbra : òbra luminosa d'un còr blessat e sincèrament pietadós.

Un tal libre es quicòm de novèl dins nòstra literatura d'Oc, e pròva un còp de mai que la lenga de nòstre país pòt far rampèu a quana lenga que siá quand es manejada coma cal.

Joan Bodon es un d'aquels que i s'entendon a la manejar. Laus a el! Soetem que nos done enquèra tot còp maites libres coma aiceste.

Enric Molin
Majoral del Felibritge.

Primièra Partida

TORNI

I

WALDENBURG

Ai paur ! Darrièr la ròda de fèrre d'un vagon me soi aplatussat. Una bronzor se sarra sus l' *autobahn*. Diriatz las aigas d'una granda mar. Tot còp un flac, un sarrabastal. Las bastendas de la gara fumassejan, destrantalhadas. Ai paur.

Los Alemands son partits dempuèi un brieu. Nos an daissats aquí, en plena gara, al mièg dels vagon escarmentrats. E sèm demorats aquí, totes estirats, sens gausar bolegar.

Slava!... Slava !... Los Russes presonièrs cridan de l'autra part : « *Slava !...* » Me lèvi... Tot lo mond se lèva, galaupam amont cap al camin. Un tank s'es arrestat. *Slava!... Slava !...* cridam nosautres tanben sens comprene.

De soldats davalan del tank, la camisa pegosa de susor e de grais. Maites sègon darrièr, pòrtan la blòda corta. *Slava!... Slava!...* l'armada roja.

Un oficièr jovenòt e seriós nos parla doçament. En quatre mots d'alemand un Rus presonièr nos ditz de qué ne vira : sèm liures... cal anar en vila... se presentar al burèu militar...

E partissèm sul camin, mesclats : Franceses, Russes, Italians. Ne crosam de camions cargats : *Slava!... Slava!...* Enlà darrièr nosautres las mitralhairas gisclan.

Lo solelh se claus. La frescor tomba d'un còp. Dintram dins la vila : Waldenburg. Los ostals de teules roges son pas gaire arroïnats. De dròlles s'amassan sus una plaça. Que passa lèu la batèsta !

Soi las !...

— Se nos arrestàvem, me ditz Lacòsta. Lo burèu es luènh, degun nos acompanha pas.

Nos siesèm per tèrra. Tayeb, de Marselha, demòra amb nosautres dos. La negror davala... Podèm pas dormir sus las pèiras pr'aquò ! De coratge, Lacòsta !

Lo pasiment retronís: una ronda que se sarra. La mitralheta jol braç, una femna la mena. Entredubrissèm un portal bèl, nos engulham dins una cort.

— Al garatge serem a l'abric !

— Al garatge, me ditz Tayeb, i pensas pas ? Es una cambra que nos cal, e un lièch se podèm. Venètz, seguètz-me.

Un corredor, un escalier... Montam a palpas. Totas las pòrtas son clavadas. Un rai de lum : aquí i a de mond. Tustam. Dedins, una femna crida e lo lum s'atuda. Tustam mai, bramam :

-Tür auf... Tür auf...

De qué ? Nos vòlon pas dubrir, podon pas solament respondre... La cal desmantibelar la pòrta ! La cal desmantibelar !

Lacòsta brandís un pigassonèl qu'èra dins un canton amb l'aiga e lo sable de la defensa contra las bombas. Pinga panga, las pòstes se desjuntan. Cridam coma de falords :

- Licht !... Licht !...

Lo lum s'aluca. Pel trauc que venèm de far entrevesèm un òme grosset que demanda pietadosament:

— *Was wollen Sie ?... Was wollen Sie ?...*

— *Tür auf... Tür auf ... Schnell...*

L'òme nos dubrís. Dintram.

— Avèm talent, l'òme. Avèm talent. Sèm tres Franceses desliurats. Cal que nos fagatz jaire.

— Tenètz, avètz aquí de pan. Pòdi pas vos donar mai...

La femna sortís de darrièr l'armari, se met a genolhs:

— Franceses, Franceses, nos volètz pas de mal ?...

Rosegam cadun nòstre croston mas nos sentissèm totes crenuts ara. La femna se plora. L'òme benlèu compren çò que pensam.

N'avèm vistas, pr'aquò, dins aquel país de misèria, e totes los camaradas que son mòrts !

Deuriàm aver drech al lièch uèi : dempuèi que trigossam...

— Tira, me ditz Lacòsta, tornem al garatge. Daissem-los, daissem-los, que sabi pas de qué me passa pel cap.

Tornam davalair. Lo canon retronís sul camin del « Protektorat ». Nos clausèm dins lo garatge. Sarram de pelhas que rebalan. Aquí ! Nos acantonam. Coma tres fraires nos endormissèm.

II

LA POLONESA

Soi dintrat dins un ostal bèl. Maites son dintrats coma ieu : de Poloneses, d'Ukrainians.

Totas las pòrtas son dubèrtas. Ont son lo mond d'aquel ostal ? Pels camins que rebalan. Espaurugats, an fugit quand lo front se sarrava. Eran de mond rics, d'aqueles que nos mespresavan tant quand èrem aganits. Cresián pas que nos vengariàm un jorn.

Prautissèm de tèstes de cristal. Los cabinets se brandisson. De lençòls, de camisòtas finas apalhan lo ponde cirat. Nos entravam, nos alastram. Tot s'escampilha, tot se mescla : la farda pus secreta de las joventas, los papièrs de familha, las aigas de sentor...

De qué cercam : de tabat, de mangiscla ? Un vòl tot espotir, l'autre se vòl bandar. Sens vergonha, davant los òmes, una femna se càmbia de raubas...

Sèm liures, liures dins la ciutat espaventada. Al burèu militar rus nos an dich qu'avián pas encara lo temps de s'ocupar de nosautres : l'armada en primièr.

Nos establissèm dins los ostals sens mond, manjam çò que demòra. Nos vestissèm de nòu.

Defòra, de civils alemands, los qu'avián pas fugit, arrasan de traucs e carrejan de pèiras, desquilhan las barricadas de l'O.T. Dins un sarrabastal d'acordeons, de camions passan sens fin, de camions plens de soldats que cantan, brandisson de drapèus. Aquelas cançons russas retronisson coma de cants de glèisa...

M'estiri sus un divan. Al meu ostal n'avèm pas cap de divan. Plan polit qu'ajam un lièch per cadun ! Mas dempuèi que l'ai pas vist, lo meu ostal...

Demòri tot sol dins la cambra. Lo gai solelh de la prima novèla se ritz sus la candor dels lençòls escampilhats. Los lençòls del meu ostal èran candes tanben. La mamà los lissava per los plegar e los reclamava dins l'armari de cerièr que noliá. Aqueles del lièch los me cambiava cada mes. E me carravi, lo ser, de me claure tot nud dins la frescor de la tela doça...

Un bruch novèl dins la carrièira. Me lèvi. De presonièrs, mas d'Alemands aqueste còp, caminan, verdoses, lo cap pesuc. Per eles tanben la misèria comença.

Me torni jaire sul divan, m'aconsomissi. Mas qualqu'un traca dins la cambra. Dubrissi los uèlhs : una joventa se penchena davant un miralh bercat. Me deu pas aver vist. Una Polonesa, probable.

La sòni:

— *Panienca !*

Se revira, suspresa...

— *Panienca*, crentes pas, soi un Francés.

M'agacha, agacha lo miralh. D'un riban blau de seda nosa lo seu pèl blond. Se passa de roge sus las maissas tròp blancas.

— Francés, me trobas pas polida ?...

Vertadièrament es polida e lo vestit raubat que pòrta, lo pòrta coma cal.

— Francés ! me ditz en alemand dels camps, Francés, davant la guèrra cada jorn m'arregavi coma uèi : Trabalhavi pas, sabes, èrem rics al meu ostal ! Sortissiái del convent. M'avián ensenhada la tia lenga coma a totes las filhas dels *pans*. Me seriái maridada benlèu...

Se ven sièire al prèp de ieu, sul divan.

— Francés, dempuèi cinc ans que rebali pels *Lagers* soi venguda la femna de tot lo mond. Ara degun voldrà pas de ieu. Que sètz uroses, los òmes, e que pauc valètz, totes, totes ! Quantes de còps que nos disiàtz : « *Panienca*, nos maridarem quand serem liures, te prendrem a París. » La libertat i cresiàm pas mai.

Te'n sovenes, Francés, d'aquelas nuèches ? Tristas nuèches e tristes endemans dins lo fum de las usinas...

L'escalièr rebombís. Lacòsta dintra dins la cambra, pantuga, mas pr'aquò me pòt dire :

— Te cercavi, mas siás pas sol, vesí...

— Consí, de que me vòls ?

— Avèm trobat de vin, sabes, e del bon. Vèni, vèni, vai. Dormirem dins lo burèu a l'usina del ciment.

— Te sègui ; al reveire, *Panienca*.

— Al reveire, Francés. Te sovendràs de las filhas dels camps..

III

EN PRESON

La pòrta raspa, la clau giscla. Aqueste còp sèm embarrats. I se vei pas res, me truqui per las parets. Espotissi quicòm de tremp, de pegós. Osnòvin lo Rus, Francés de Canas, s'es amorrat dins un canton.

— Fotuda bèstia ! cridi. A causa de tu sèm aici dins la cava... Fotuda bèstia !...

Mas el me respond pas, se plora, gemís : es bandat.

Qu'èrem contents totes dos, uèi matin, sul camion militar ! Anàvem al magazin de l'*Arbeitsfront*, a... me soveni pas consí se ditz.

Dempuèi una setmana trabalhavi. Lo borbotege dels primièrs jorns, lo sacatge dels ostals, ne calià pas mai parlar. De femnas armadas fasián la polícia e vos tiravan dessús per un pas res.

Tanben, puslèu que de demorar a l'usina del ciment a jogassar a las cartas amb Tayeb e Lacòsta, aviái seguit lo capitani Bogomolòf que cercava d'adjutòris. Erem pas un tropèl de voluntaris, mas èrem plan vistes dels Russes. Portàvem lo calòt amb l'estèla roja e los Alemands nos crentavan quand parlàvem gròs.

Descargàvem de sacs dins las garas, trigossàvem de viures per l'armada, anàvem requesir de farina dins los molins, de bestial dins la bòrias. Cada jorn estremavi de provesions dins las pòchas o jos la camisa: de consèrvas, de macaròni, sens oblidar de tabat. Quand tornavi a l'usina, lo ser, Tayeb e Lacòsta m'esperavan contents e me prenián tot.

Uèi, amb aquel Osnòvin, aviàm trobat de burre dins lo grand magazin, de bon burre tot rossèl. Me n'èri claufidas las pòchas per assadolar los autres dos.

D'aigardent n'aviàm trobada tanben, misèria ! Osnòvin se met a ne beure, a ne beure talament que coneis pas mai degun, mescla las quatre o cinc lengas que sap. E puèi al *quartier* mon òme tot fieròt se'n va tocar las mans del capitani. Las vòl tocar mas las manca de tant que trantòla. Lo capitani, qu'aima de rire, lo buta. Osnòvin s'aplatussa d'un còp e de paquetons de burre que portava jos la vèsta redòlan o s'esclafan sul pasiment.

Lo capitani crida. De soldats venon sul pic. Me furgan dins las pòchas, me peltiran, me prenon lo burre. Osnòvin, a còps de pès pel cuol, lo tornan quilhar drech. E puèi nos butan totes dos dins un escalier :

— *Dabai !... Dabai !...*

Ara quora ne sortirem d'aici ? Deu èsser nuèch defòra. Lo freg me ganha. Se podiái dormir solament !

Quatre passes dins l'escurina, a palpas. De botelbas bresadas me crican jols pès. Ai ! que veni de me trucar per un portanèl. Una espècia d'armari, me pareis, se quilha contra la paret. Aquì benlèu serai al sec. Dubrissi mai lo portanèl, me clausi dins l'armari, m'estiri. Encara maites tèstes que me talhan las mans.

— Camarada !

Osnòvin que me sona :

— Camarada !...

— De qué vòls, bogre de falord ?

— Camarada, nos tuaràn !...

— Cala-te, dormís, que l'aigardent te fa desparlar.

— Camarada, la coneissi de davant tu, l'armada roja. Eri oficièr de Wrangel, sabes. Camarada, nos tuaràn...

Se trigòssa coma pòt, gemega, se vòl sarrar de ieu. Gingola :

— Camarada ! Camarada, me daisses pas sol...

Me lèvi, me truqui pel cap:

— Ont es que siás ? Aquí, tè, la te teni, la man !...

— Camarada, se sabiás !...

E me conta la sia vida : la guèrra, Wrangel e la paur dels Soviets... los bastiments a Odessa...

Tot aquò s'enrambolha dins lo seu cap e cada cinc minutas :

- Camarada, nos tuaràn !...

S'endormís pr'aquò. Ieu me tòrni claure dins mon arrucador. Me viri deçà, delà, sens poder cutar los uèlhs... Sosqui...

Aquelas plancardas rojas que los Alemands espintavan pertot davant la retirada, qual sap se disián la vertat ?... Femnas trigossadas per carrièiras, òmes clavelats sus las pòrtas... Qual sap ?

Pr'aquò los soldats del capitani Bogomolòf me pareissián de brave mond. Quantes de còps que los ai vistes amb de dròlles suls genolhs ! Qual sap ?

Las oras passan. Una claror malautissa davala per una veiria. Osnòvin se dormís encara.

Mas qualqu'un grata darrièr la pòrta. Una clau cèrca lo trauc de la sarralha. Osnòvin se brandís, capeja:

— Camarada !...

Un soldat dintra, redde botonat. Nos parla broncament. Devinhi mai que çò que compreni :

— Ordre del capitani... Al trabalh totara... Bevètz de tè davant de partir...

Trica-traca montam pels escalièrs...

IV

SUL CAMIN DE PRAGA

Venèm de cambiar de tren. Me sièsi sus de coissins de cuèr. Deman al jorn serem a Praga.

La Crotz Roja francesa nos espèra.

Sèm un tropèl dins lo vagon. Lacòsta se sièi tot contra ieu. Osnòvin s'esparraca de l'autra part. Tayeb, que se languissiá, farà lèu una setmana que partiguèt a pè.

Nosautres avèm esperat, sabiàm pas ont anar. Mas uèi matin, a Waldenburg, un comissari polonés — perque la vila depend de la Polonha, ara — nos a signat l'òrdre de montar sus un tren de mercadariás. Ne sèm davalats a Halbstadt, en Checoslovaquia, a vint quilomètres de Waldenburg. Aquí l'avèm trobat, lo polit tren.

Halbstadt, i passèrem farà lèu cinc meses al mièg de l'ivèrn. Era una vila alemanda alara. Caminàvem en tropèl sus la nèu, aganits e lo cap pesuc. Mas uèi lo drapèu tricolor chèc, que revèrta tant lo nòstre, se brandís a totas las fenèstras. Nosautres cantam dins los vagon.

La maquina sibla. Doçament, doçament sortissèm de la gara, puèi tot s'encanta. Deman serem a Praga.

Alemanha, Alemanha : marrit país ! Nosautres partissèm, mas tu demòras, emmantelada del fum de las tiás usinas. Quora tomarem veire las tias vilas negrosas ? Qual sap se tornarem ausir los retroniments de la tia lenga ?

Alemanha, Alemanha, de qué serà l'avenidor ? Tos òmes joves son mòrts o presonièrs, mas aqueles mainatges blonds que repetingan dins las carrièiras, los artelhs defòra, mantendràn lo teu èime, Alemanha !

Venguèrem nosautres dins las tiás fabricas remenar de pèças de fèrre. Descarguèrem de material dins las tias garas al bufal de l'ivèrn. L'asir, la languina revolumavan dins nòstre còr, mas nos teniás per l'aganiment e per la paura... Rosegats dels pesolhs, dormissiàm sus de pòstes. Nos escanàvem tot lo jorn per poder chafrar de rabatasses lo ser. Alemanha, marrit país...

Pr'aquò la prima doça atebesissia las aigas d'Oder. Lo cocut venia cantar dins la prigondor de las forèstes. De lèbres gigantas se perseguián dins la verdor dels segals novèls. Alemanha, qual te compren ?

La negror de la nuèch se sarra, mas lo nòstre vagon fuoqueja de totes sos lums. Lacòsta s'es endormit, degun canta pas mai, dos o tres camaradas se parlan. Deman serem a Praga.

En aval, dins un vilatge luènh, sens novèlas dempuèi un brieu, de mond nos espèran, de parents vièlhs que nos aimavan e los amics del temps ancian. Tornarem beure de vin, manjarem de sopa d'olada. Lo nòstre joventum se vòl reviscolar. Benlèu coneisserem las jòias de l'amor...

Quicòm me pesa sus l'espatla drecha. Lo cap de Lacòsta doçament ven d' i se pausar. Ausi pas bolegar de paur que lo meu amic se desrevelhe.

Lacòsta, una nuèch encara sentirai lo teu polsadí, una nuèch encara serai lo teu amic. Mas ja tu sòmias del teu ostal e ieu sosqui del meu.

Deman serem a Praga e dins qualques jorns en França. La vida d'en aval nos tornarà prene dins lo seu rebaladí. Nos escriurem dos còps benlèu, los meses passaràn.

Oblidarem los camaradas. Nos sovendrem pas mai de la sabor canina del pan negre de l'amistat, del pan que s'atalhona coma lo còs de Dieu.

Dins lo vagon tot se dormís. La maquina giscla Traversam de garas : las esquilas se ploran. De vilatges perduts, una campanha negrosa que s'estira de longa... sarrabastals dels ponts. L'espatla comença de me dòlre. Deman serem a Praga !...

V

LAS CERIÉIAS

Un vagon de bestial, quaranta cinc personas dedins : òmes e femnas. Dempuèi quinze jorns rebalam...

Qu'èran polits los trens en Checoslovaquia ! Mas aquò durèt pas. A Pilsen, los Americans nos prenguèron sus de camions entrò Bamberg.

Aquì, quaranta cinc per quaranta cinc, nos clauson dins aqueles tràcias de vagon. Tocam de consèrvas, de pan recuèch. Pensàvem totes : serem lèu arribats !

Oc ! Rin l'avèm pas solament sautat encara. Una maquina polsica nos trigòssa deçà, delà, sus de pichòtas linhas. De còps esperam las oras entièiras en plena campanha. Davant la fin l'acabarem aquel pan recuèch que nos semblava tan dur !

Serem lèu acostumats al nòstre vagon. Avèm trobat lo biais de nos jaire totes per poder dormir la nuèch. Los paquetatges, sens tròp los mesclar, los avèm penjats apr'aquì tot lo torn. Las femnas se son sarradas dins un canton. Ca que la n'i a tres de maridadas e caduna ten son òme pel braç.

Lo solelh de junh nos còi a la raja de la prangièira. Galaupam als grifols dins las garas per anar quèrre d'aiga. Las nuèches tremolam de freg. Cap de pòrta junta pas e lo temps càmbia tan sovent dins aquel país.

Pr'aquò nos sarram de França. De vinhòtas magrustèlas, blavas de vitriòl, s'acrancan pels costalasses lo long de Main.

Dintram dins una plana. Lo tren s'arrèsta. Nos quilham totes sus la pòrta del vagon per veire melhor, defòra. Nos espotissèm los pès, cridam.

Que de frucha, mas que de frucha ! Davant nosautres a pèrdia de vista de vergièrs s'estiran. Cerièias rojas e guinas negras pendòlan mescladas. La frescor verda de las fuèlhas domèrgas las pòt pas estremar.

Coma de falords davalam del tren, lisam sus las pèiras de la via, sautam dins los vergièrs. Dejà las bròcas petan. De guinieirons se desraban.

Mas se lo tren partissià ara que sèm escampilhats ! Los pataudasses e los paurucs se tornan claure al pus lèu dins los vagon en rebalant cadan sa rama.

Nosautres serem pas lèstes. Jamai lo tren partirà pas d'un còp. Puèi siblarà ! Aurem lo temps de nos arrapar davant que tot s'encante.

Nos alunham totjorn un bocin mai. Causissèm los arbres. Lo chuc canin de las guinas nos tinta las pòtas de negre. De cerièias tròp maduras que s'esclafan nos pastèlan la camisa. Dins la prigondor del vergièr los quites marcs cruississon.

Lacosta repotèga :

— Brigands ! Falords ! Copar de bròcas, desrabar d'arbres joves, es pas permés...

— Manja e crides pas tant. Sèm en Alemanha aici.

— Benlèu. Mas qué nos avián fach, los cerièisses ? Ne crebaràn totes d'aquela brandida...

El las amana perfiechament las cerièias. Se crei a l'ostal, probable. Ven de s'arrucar sus una cròlla.

Un siblal ! Lo tren que partís. Cridi, e de galaupar ! M'arrapi sul vagon en bufant. Lacòsta se descabra e me sèc darrièr. Lo paure el ! S'entrava dins los arams lo long de la via. S'aplatussa dins las pèiras. Se torna levar lèu-lèu, mas lo tren es partit. Dins lo vagon los camaradas rison.

Ara sèm luènh. Me tòrni jaire sus la palha bresada. Serai tot sol del país ara. Lo paure el ! Mas que soi bèstia, se perdrà pas. Dins qualque burèu los Americans lo reculhiràn ben.

Un retroniment de ferrassalha, un aire fresc que se marga pertot : sautam Rin.

VI

TÈRRA DE FRANÇA

Traversam Belgica. Dins totas las garas de musicas jògan. De joventas quilhan de plancardas ont es escrich en letras gròssas : França vint quilomètres... França dotze quilomètres.

Risèm, nos brandissèm dins los vagon. La passarem lèu, la frontièira, nos reconeisserem. Càmbia pas encara lo país pr'aquò : de planas verdas, de ciutats obrièiras e totjorn los meteisses teules roges.

Lo tren s'arrèsta d'un còp dins una granda gara :

— *Valenciennes...Valenciennes...Tout le monde descend...*, cridan los nautparlaires.

De qué ? Dempuèi que mençonàvem Franca, i sèm dintrats sens nos mainar de res !... Mas avèm pas lo temps de soscar mai. Davalam, trigossam de paquets, nos engulham dins un carrieiron, sortissèm de la gara. Nos amassam totes sus una plaça. Esperam un bocin, puèi tornam caminar. Vesi pas solament qual nos mena.

— *Halte !... Halte !...*

Davant un ostalissi bèl nos arrestam. Un portal se dubrís. Nos enfonilham dins una sala que diriàtz la nau d'una glèisa.

Nos daissan pas lo temps de polsar. Lèu-lèu, un darrièr l'autre signam de papièrs. Nos despolham, un banh-pluèja nos sanglaça. De medecins nos palpan, vira decà, vira delà, passam a la ràdio, qué te sabi ieu. Amb de conflets coma de sofradors nos enfarinan : D.D.T. Nos tornam vestir : maites burèus, maites papièrs. Tocam mila francs, un còlis, un bilhet del camin de fèr. Aquí. Doas oras son passadas. Mièges falords escotam lo nautparlaire dins la granda sala...

Direccion Tolosa, partirem deman, avèm léser. Nos podèm anar passejar, se volèm, mas cal pas anar tròp luènh. Aqueste ser dormirem al centre, sul ponde.

Los del Miègjorn nos reconeissèm a la borra. D'Avaironeses sèm tres. Sortissèm ensemble coma se deu. S'anàvem beure de vin : dempuèi que n'avèm pas vista la color !

Dins las aubèrgas ne trobarem ben. Farà lèu un an que França foguèt desliurada. Los Alemands prenon pas res pus. Los Americans qu'an de blat e de mercadariás en refòfi ne devon negar lo país.

Pr' aquò avèm tocadas de cartas al centre. Probable que degun las nos demandarà pas. Ça que la benlèu son pas de vertadièiras cartas. Devon puslèu èsser de bons per las cantinas.

Dintram dins un cafè pas gaire bèl. Patissèm a nos far comprene. La sirventa sona lo patron.

— Paures ! nos ditz el. De vin n'ai a tres cents francs la botelha, del roge. Se ne volètz un veirat vos cal comptar dins los cinquanta francs cadun.

Cinquanta francs, un veirat de vin ! Sens escotar mai sortissèm. Ne trobarem ben de vin endacòm e melhor compte encara. Quin josieu, aquel òme !

Oc ! Dins tres cafès dintram, dins tres cafès parièira causa. Se son donats lo mot, es pas possible. Un vielhòt atrantolit sus un banc nos agacha d'un aire trufarèl.

— De qué vos risètz, l'ancian ?

— Podètz anar pertot, que ne trobaretz pas de vin. Los rics, eles, ne bevon, mas nosautres, la cencha !...

Basta pel vin, mas cromptèm de pan. Deman, sul tren, aurem talent, e las consèrvas se manjan pas a revèrs de cais.

A la bolanjarià la domaisèla las nos demanda, las cartas. Pagam una mièja torta vint-e-cinc francs, mai de dètz francs lo quilò, e de pan tot negre encara.

Paura França ! Lo ser, dins las barracas, parlàvem de tu coma d'un paradís. Somiàvem del teu pan blanc, del teu vin generós. T'aimam d'uèi, pr'aquò, mas crenhèm la marrida vida que serà per nosautres deman.

Las usinas gisclan. Los obrièrs ne sortisson, totes morrenegres, vestits de pelhas coma nosautres en Alemanha.

La nuèch davala sus la vila. Nos sèm perduts dins de carrièiras estrechas. Pòtas pintradas, de filharassas espèran. S'acabarà pas jamai la misèria ?

VII

LO CALÒT

Los saquejals del tren, lo bronziment dels ralhs, n'avèm lo cap comol. S'acabarà pas lèu quel trigossadís ? Viatjam en tresena classa pr'aquò e totes nos podèm sièire, mas sèm lasses de nos sièire.

Sèm lasses tanben de nos levar, de vistalhar la campanha, de comptar los piquets ennegresits o de sègre dels uèlhs los arams que s'estiran sens fin.

N'avèm un confle de nos codoissar, d'òmes que nos coneissèm pas brica, que nos tornarem pas jamai veire, mas que la vida per un jorn carreja sul meteis camin.

Venèm de sautar Lèire. Dins las grandas garas, que de borbotge ! Las portièiras se dubrisson. Diriàtz que tot lo tren davala. Los nautparlaires gòrnhan : *Meilleur accueil aux rapatriés*. De dònas de la Crotz Roja passan dins los vasons per nos portar de bolhon, mas ne volèm pas mai, de bolhon.

Serem pas un tropèl, lèu. Demoram un pauc res los del Miègjorn. Dempuèi un brieu parlam pas mai francés. Un òme sol dins un canton nos escota sens comprene los nòstres dialèctes. Probable que davalarà lèu.

Mas nos alassam tanben de parlar. Tot còp fumam una cigarreta o entamenam de consèrvas. Per sacar una boita defòra me vòli sarrar de la portiera.

— Filh de puta ! me crida qualqu'un. Los m'espotisses los pés...

— T'aviái pas vist, camarada...

— De qué m'apèlas camarada ? Sèm pas en Russia aici, lo quitaràs pas lèu ton òrre de calòt ?...

Lo meu calòt : un sovenir del capitani Bogomolòf ! Es pas que siá polit, mas i teni e lo pòdi ben gardar, qual sap ?...

— Se lo vòls pas quitar, ieu lo te quitarai...

— Cala suau ! respondi. T'embarrassa pas a l'airal ont es...

— Si que me fa aissa. Me demandi consí gausas lo portar. As pas solament desrabada l'estèla roja. Ne cal pas de comunistas, aici !...

— Amic, escota-me. Per ieu es un sovenir.

— De sovenirs aital ! Eras plan, tu, amb los Russes ?

Totes m'agachan de travèrs. Me vòli aparar, lor disi :

— Benlèu que ne venètz pas, solament, d'amb los Russes, vosautres...

— Ne vengam o ne vengam pas, son pas que de sauvatges. Tè, as aquí per tu...

Un còp de ponh m'esclafa lo nas : lo sang me raja sus las pòtas, sus la barba. Flac, un Tarnés de Braçac me quita lo calòt, e crac ! per la portiera.

Qué far ? Me tòrni sièire, pensatiu. Soi pas comunista, non, mas lo calòt m'agradava. L'auriái penjat dins la mia cambra al meu ostal.

Una estacion pichonèla : lo tren s'arrèsta al mièg dels blats madurs. L'òme del canton, lo que nos compreniá pas, amassa sos paquets. Crida :

— *Au revoir, les gars.*

Dubris. Una femna jovenòta que l'esperava lo sona :

— *Mon Jean.*

El se ritz, content.

Primièr poton dempuèi cinc ans e mai... Ara la femna lo tira pel braç :

— *Viens.*

Mas non, el vòl pas sègre. Torna montar sul vagon, quita lo seu berret vièlh, lo me pausa sul cap :

— *Tiens pour toi, vieux.*

Lo tren sibla. L'òme sauta per tèrra. La femna se ritz, ela tanhen. Braces en quèrba travèrsan la gara...

Nos alunham, nos alunham mai de Lèire, mas nos sarram de Lemosin. Quora serai a Rodés ?...

VIII

A RODÉS

I a benlèu mai d'una ora que me sièsi per tèrra davant la « Maison del Presonièr ». Tot còp me reviri e lèvi lo cap e torni legir de languiment : « Hôtel Biney » escrich en letras vièlhas.

Una autò me deu venir portar entrò lo meu vilatge, pareis. Mas encara qual sap se m'auràn pas oblidat ?

Eri tot sol de repatriat, uèi, a Rodés. Sèm un pauc los pus darrièrs a tornar, los de la zòna russa...

Dins los burèus los emplegats se rison, cantan. M'auràn oblidat ça que la. S'anavi me reconéisser un bocin dins la vila ?

Res a pas gaire cambiat. Lo vent bufa totjorn davant la catedrala. Sus la plaça de l'Avescat de filhas trufarèlas espèran l'autobús.

Lèvi lo cap per veire lo cloquièr, lo vièlh cloquièr roge que ne parlàvem tant dins los camps, entre Roergasses... Mas un òme vestit de blau se sarra de ieu e me demanda d'un còp :

— Siás pas un repatriat ?

— Si.

— D'ont venes ?

— De Silesia.

— Lo meu enfant èra a Breslau. Jamai non tòrna. L'auriàs pas vist enlà, de còps ? S'apèla Màrius, Màrius Casals...

E lo paure òme me conta la siá misèria e la siá paur :

— Benlèu es mòrt, lo nòstre Màrius... Un bombardament o alara los Russes, qual sap ?... Son tan salvatges, se ditz... El aviá de dents d'aur e pareis que per las desrabar los Mongòls tuan lo mond... Qual sap ? E benlèu que lo m'an trigossat dins un camp, luènh...

Qué volètz dire quand un malaüròs vos parla aital ? Pr'aquò ieu lo confòrti coma sabi :

— Los Russes son d'òmes coma nosautres. Encara n'i a belcòp de Franceses perduts dins los vilatges de Polonha. Maites espèran dins las usinas arroïnadas, dins los camps de la Crotz Roja... Veiretz que tornarà, Màrius.

— Tè, me respond el, vèni qu'anarem beure un pinton de vin, e del bon, a las cavas de Marcihac...

E lo sègui. Passam davant lo grand jardin que diriàtz un pradèl. Mas m'arrèsti pas un brieu a l'aubèrga just lo temps de trincar e tòrni montar devèrs la catedrala.

Se dintravi ? Dempuèi que soi pas anat a la glèisa ! Sul portal bèl un paure para lo sieton. Ieu ai pas de moneda. El m'agacha de travèrs. M'engulhi coma pòdi en butant de portanèlas que vòlon pas se dubrir de cap de costat.

I a pas degun dins la nau. Coma pel primièr còp que i dintrèri. Lo papà me teniá pel braç alara. Me fasiá veire totes los avesques de pèira dins las capèlas frejas. Me parlava de Monsenhor Borret que l'aviá confirmat. Ieu escotavi pas a mièjas.

Soi a Rodés uèi, e dins laatedrala. Aqueste ser serai al meu ostal e los veirai, lo papà e la mamà. Dempuèi lo temps...

De candelas crèman davant l'estatua de Nòstra Dòna de Lorda. Una femna vièlha vestida de negre es agenolhada dins un recanton. Diriàtz que se plora.

Tòrni sortir per una altra portanèla, sus la plaça de la Comuna. Probable que serà lèu ora de partir. Davali la carrièira... Mas a l' « Hôtel Biney » l'autò es pas arribada encara. Cal esperar un parelh d'oras benlèu.

...Me torni sièire per tèrra.

IX

SUL CAMIN DE L'OSTAL

Montam la còsta de la Molina. Me soi plaçat al pè del calfaire. L'autò arrapa coma cal e puèi se lança quand tornam èsser sul planièr.

Lo calfaire tira de la pòcha un paquet de cigarretas americanas. Me'n paga una :

— Tè, l'amic, fuma !...

Ieu chuqui doçament aquel tabat blond que ne coneissiái pas lo gost e disi maniera de parlar :

— Son de las bonas, aquelas !

— Vòli jogar que ne fumàvètz pas sovent aital dins lo teu « stalag ».

— Eri pas dins cap de « stalag », soi pas un presonier...

— Siás pas un presonier !... Mas alara siás un politic.

— Non. Eri del S.T.O.

— A ! òc, un pauc coma los volontaris, un trabalhaire !...

Sentissi quicòm que me sarra, quicòm que torneja :

— L'amic ! cridi. Comprenes pas. Non, soi pas un voluntari !...

El saca dos còps d'espatlas, cacha sul boton de la còrna e sens m'agachar solament:

— Oc, si que compreni ! As ajudat als Bòchas, anem !...

Ieu disi pas res pus. La cigarreta s'es escantida e la mordissi de crancor. Traversam la Primalba. Contunham sus la Barraca de Fraisse.

— Veses, tòrna començar el, aquel camin sus man esquèrra mena a Viaur, a Bonacomba. Ieu i soi estat a Bonacomba, al Maquís. Nos batèrem dins la costa : sèt camaradas i foguèron tuats. Ai rehalat un pauc pertot dins Roèrgue : al molin de Clari, a la barraca de Viaroja, pertot nos sèm batuts. E tu dins aquel temps, qué fasiás ?

— Qué vòls ! quand partiguèrem, sabiam pas. Puèi creses qu'avèm pas patit, dins los camps, tanben, nosautres ?

— Avètz patit per res. Quantes dels nòstres son mòrts, per que tornèssetz, vosautres, los que sabiatz pas ! Dins la vida cal saber !

— Teniam pas pels Alemands pr'aquò.

— Los que tenían pas pels Bòchas, tuavan de Bòchas...

L'autò fila, fila. Avèm pas solament lo temps de veire los ostals de la Barraca de Fraisse. Mas ieu languissi de davalar.

Quora serem a Malarega, al meu vilatge ? Aquí benlèu degun me reprocharà pas la vida de misèria que veni de menar.

« Tuar de Bòchas !... Tuar de Bòchas !... » Mas consí son venguts lo mond en França ? Trobarem pas una plaça, nosautres los jovents que dins las annadas de borbotge e de mescladís nos daissèrem carregar suls camins de luènh ?

« Tuar de Bòchas !... Tuar de Bòchas !... » Mas son pas de bèstias, los Bòchas. Las mamàs lors se ploravan coma las nòstras quand de novèlas negras venián del front. Las joventas se risián al primier bufal de prima. Los dròlles pichonèls pescolhavan dins l'aiga coma los d'aici e s'encanissavan per tres o quatre bolas coma totes avèm fach...

Mas pr'aquò darrièr los arams crancuts de Friedland vegèrem — e me sembla veire encara — un amolonament d'òmes magres, mòrts, los uèlhs dubèrts. Nosautres, en tropèl, gardats per la polícia, esperàvem davant aqueles uèlhs una sopa que veniá pas...

Alemands, ieu vòli creire e creirai que sètz los nòstres fraires. Vòli creire que totes los miserables un jorn nos comprendrem.

« Tuar de Bòchas !... Tuar de Bòchas !... » Lo calfaire me parla pas pus. Lo camin grand s'estira drech, lo camin de Napoleon.

Aquela cigarreta doçana que mordilhi me dona lo banlèu.

X

MALAREGA

L'autò s'es arrestada davant lo cafè de Rèines. Sarri mos paures paquets e davali.

— Al reveire pr'aquò, me ditz lo calfaire.

— Vèni que pagarem un veirat.

— Non, al reveire...

Lo bronzor de l'autò s'aluènha. Me tròbi tot sol al mièg del camin. Serà lèu nuèch.

La vièlha Filòta sortís del cafè :

— Jèsus, s'es possible ! Lo Ricon de Savinhac.

Me fa dos potons :

— Vèni que t'ajudarai a portar los paquets, pecaire. La tiá mamà serà contenta, vai. Dona-me lo paquet, te disi...

A tot pèdre me vòl acompanhar. Viram sus la plaça. Lo meu ostal que se vei. De cans japan. Dubrissi lo portal.

— Mamà, cridi. Soi aquí...

Es lo meu fraire, Fèlix, que ven primièr. Puèi lo papà sortís de l'estable. Filòta pausa lo paquet sus la pèira del potz.

— Lo vos meni, lo Ric, aqueste còp. Lo vos meni...

Qué volètz dire mai ? Un poton es lèu fach.

Montam pels escalièrs. Fèlix va tirar de vin. La mamà i es pas. Es anada quèrre d'aiga a la font de Julia...

Res a pas cambiat dins l'ostal. L'ola bolís sul fuoc. Me sièsi a la miá plaça sul banc de castanhièr.

Fèlix porta la botelha plena. Lo papà cèrca de veires. Trincam totes ensemble.

— Sièi-te, lo Ric. Nosautres avèm los vedèls destacats. Sièi-te...

Ieu me vòli pas sièire. Davali a l'estable, demandi :

— Papà, mas los avètz venduts los buòus ! Quora ?

— L'an passat. Mas avèm acampats aqueles borretons.

— E la vaca maruèlha, l'avètz pas mai ?

— Non. La requisicion la nos prenguèt...

La mamà que torna de la font. Filòta la deu aver sonada. Arriba lèu-lèu. Pausa lo blechin.

— Ricon, paure Ricon ! Ont siás ?...

Me sarra dins los braces :

— Paure Ricon ! Lo mond te cresián mòrt aici. Degun me demandava pas mai de las tiás novèlas. Vèni amb ieu a l'ostal, que soparèm lèu...

E la me cal ségre. Me sièsi davant lo fuòc. Ela copa de trempas dins la sopièira. Tira del vaisselièr los culhièrs e las siètas, puèi va cridar sul balet :

— Omes, venètz, que vau escalcir...

En aval dins la cort, Fèlix e lo papà se lavan las mans al rajòl de la pompa. Amb la bacina de fèrre estamat la mamà emplena de bolhon caud la sopièira comola de trempas. L'acapta de prompte per que tot aquò configa un bocin.

Fèlix e lo papà montan. Ara totes sèm remausats al torn de la taula. Que l'aimi la sopa de l'ostal, la sola vertadièira sopa ! Fèlix a tirat de bon vin aqueste ser. Es un plaser de far sabròt. Atalhoní una ceba. Trempi las pèrnas una après l'autra dins lo vièlh salís de pèira.

Parli pas gaire. Ai pas brica de vam. Soi las ! Soi las !

— Vai-te'n al lièch, tira, Ricon, que lo t'ai fach, a la cambra bèla. Vòls que te venga menar ?

— Serà pas la pena, mamà...

Ela pr'aquò me ven menar. Me desropi. Cargui una camisa de tela. Que dormirai plan aqueste ser ! Dempuèi dos ans ai pas dormit dins cap de lièch...

Mas non, la sòm vendrà pas. Lo matràs de ploma es tròp caud. Lo lençòl es tròp fresc.

Escoti çò que dison a la cosina. Las siètas se brandisson. La mamà lèva la taula. Fèlix e lo papà parlan de ieu.

Ara de cadieiras se bolegan, se càmbian de plaça.

« Al nom del Paire, del Filh e del Sant Esperit... »

La mamà crida la pregària.

Seconda Partida

Qual èri ?

I

AL LEGEIRE

Amic, escrivi per tu al lum d'una paura lampa sus una fuèlha de papièr d'escòla. Te coneisserai pas jamai, probable, mas pr'aquò te vòli contar la mia vida, una tràcia de vida.

M'apèli coma o as vist en legissent de retalhs de mon quasernet de guèrra : Enric, o Ricon de Savinhac. Nasquèri dins lo mes de decembre de mila nòu cents vint-e-dos, a Malarega, un vilatge pichonèl del Segalar del mièg, canton de Nòvacèla.

La miá maire, Lidia de Falgairat, èra sortida de Clocavièlh, dins Albigés. Lo meu paire, Francés de Savinhac, tornava de la guèrra quand se maridèt. Començava de se far vièlh alara : tirava los quaranta ans. Consí coneguèt ma maire : Dieu o sap ! Tant i a que se maridèron e siaguèri lo lor ainat.

Me bategèron tant val dire sens cap de fèsta de res. Mancava d'argent a l'ostal. Lo pepin de Malarega e la menina de Clocavièlh me tenguèron sus la pila. Pareis que plorèri quand lo curat me donèt la sal. Degun me podí pas consolar.

Eri pro robust, mas n'avançavi pas de butar. Coma totes los dròlles de la campanha me malhoravan en me sarrant tant que podían. Dormissiái dins un brèç que las mamàs dei vilatge se prestavan una a l'autra dempuèi benlèu cent ans.

Lo temps passava doçament e comencèri de conéisser, de parlar, de caminar. Un autre enfant, Fèlix, lo meu fraire, çai venguèt per me téner companha.

De tot aquò me'n soveni pas brica, mas quantes de còps la mamà me n'a parlat ! Calí que me gardès la nuèch. Crentavi la negror de la cambra freja. Amb un tap de siure, un tròç de meca dins un veire mièg d'òli de nòse, m'avián fach un calehon.

Quand acabèri los cinc ans me carguèron lo faudal negre e me menèron a l'escòla. Lo mèstre, Monsen Peset, me trobèt la mina tament endormida que me placèt a la « taula dels ases ».

Aquí èrem tres o quatre mostrons abandonats a la gràcia de Dieu. Podiam gratussejar, dormir, cruscar de chaudèls, mas calí pas brica parlar, o alara gara la bròca...

A fòrça d'ausir las parlicadas de Monsen Peset finiguèri per comprene un bocin de francimand. Quand se'n foguèt trachat, me tirèt de la « taula dels ases » per me claure amb los sabents qu'avián un alfabet.

Me'n sovendrai totjorn d'aquel alfabet. A la primièira pagina se vesia lo retrach d'un cat, a la segonda lo d'un topin. Me calguèt bramar las oras entièiras:

— *Un chat... a... Un pot... o...*

A sèt ans legissiái un pauc, mal o ben. Començavi d'escriure : puslèu mal que ben...

Un matin, sus la fin de l'ivèrn, me levèri lo cap dolent. En traversant l'ostal m'aplatussèri per tèrra.

De prompte me portèron al lièch. Faguèron calfar de camisas bèlas sus un fuòc d'ensirments. Eri blanc coma la paret.

Lo medecin venguèt, sul ser : Monsen Calari, de Nòvacèla. Me sembla que lo vesia encara, rebelut e morrenegre coma la fèbre lo me fasiá veire. E tornèt mai d'un còp per que èri plan bas.

De remèdi ne voliái pas prene cap. Los escupissiái totes. Grapinhavi la mamà que se plorava. La fèbre totjorn montava.

Aviái set, aviái set... Cridavi :

— De vin... De vin de la barrica... Vòli de vin de la barrica...

— Consí que siá es perdut, diguèt lo medecin. Serà pas la pena de me tornar sonar. Li podètz donar de tot çò que voldrà...

En se plorant la mamà me'n portèt del vin de la barrica. Lo papà l'aviá tirat, del vièlh.

E ben ! aquò me reviscolèt. La malautiá foguèt longa encara mas lo medecin que tornèt ne revenia pas de me veire chucar lo taçon amb tanta frèsa.

Dempuèi ai totjorn aimat lo vin.

II

L'ÒRT

Après aquela brandida poguèri pas tornar a l'escòla d'un mes. Eri tot aflaquit. Mas coma tiràvem sus la prima me daissavan passejar dins l'òrt.

Que me carravi la prangièira contra la fenial o jos l'avelanièr ! Las primièiras violetas començavan de nòler, de violetas doblas que uèi n'avèm perduda la mena. M'amusavi amb de pèiras, de fuèlhas secas, amb los calòsses dels caulets.

Eri tot sol lo pus sovent. Lo papà e la mamà expandissián la cauç o fosián la vinha. Lo pepin seguiá las fedas. Lo meu fraire l'avián claus a l'escòla dempuèi un an.

Demorava pas que la menina a l'ostal per me gardar e far la sopa. De còp en còp veniá dins l'òrt, quora per talhar lo seu bois, quora per podar los perièrs perque, sabètz, i se coneissiá sus aquel trabalh. Virava las polas, expandissiá de bugada sul bartàs mas caliá que se'n tornès lèu bolegar sas padenas o lavar la vaissèla.

Me cridava quand prautissiái lo carrat de las flors. Ieu la crenhiái pas brica. Fasiái de tèstes amb los topins dels *geraniums*, desruscavi los perièrs amb lo cotèl. Me podiái pas endurar.

Lo bornhon se desrevelhava. Las abelhas sortissián e tornejavan las oras entièiras dins l'aire cande.

— Se las veses eissamar, m'aviá dich la menina, sona-me.

Mas del bornhon ieu gausavi pas tròp me'n sarrar.

Aimavi mai de descoetar de clavetas a còps de ròcs. Se venián solelhar sus de pèiras secas al ras de la paret de la fenial. Las te velhavi e pim... pam... Mas èri pas adrech e ne mancavi mai d'una.

Al cap d'una setmana pr'aquò comencèri de me languir dins l'òrt. L'enveja me preniá d'anar rebalar pels camps, culhir de nius, amassar de flors.

Oc, mas gausavi pas anar tròp luènh de paur que la menina ne parlès al papà.

Tanben me contentèri de traucar dins lo bartàs de boissons negres que reparàvem pas jamai lo long de la besala. M'escrifèri las cauças, m'escorregèri las mans e me trobèri tot ensagnosit dins un pradèl plantat d'arbres de frucha.

Una filhòta de cinc o sièis ans, la popèa sul braç, se siesiá sus una sèla de tres cambas. Tanlèu me veire, se sarra de ieu e me demanda sens brica de crenta :

— Consi t'apèlas ?

— Riconèl... E tu ?

— Marinon... Demòra que nos amusarem...

E nos amusèrem al papà e a la mamà, al rinquet, a pata cauda... Puèi al cap d'una ora me calguèt tornar dins l'òrt, mas èri content.

A partir d'aquel jorn i passèri mai d'un còp pel trauc del bartàs. Marinon m'esperava, nos èrem donat lo mot.

Ela portava sas popèas e de saconèls de pastilhas rojas, una barra de chocolat. Ieu aviái las pòchas plenas de pomas de marc que se consèrvan entrò Pascas. Ela las me pialava. Ne preniàm un talhon. Lo teniàm cadun per un cap amb lo cais, puèi nas contra nas, tiràvem al pus fòrt. La daissavi ganhar. Ela me donava de tot çò qu'aviá.

Un jorn la volguèri prene dins lo nòstre òrt, e me seguèt, la malaürosa. Culhissiàm de violetas quand te vegèri la mamà darrièr nosautres e semblava pas gaire contenta.

— Riconèl ! cridèt. Vai-te'n a l'ostal... E tu, nena, torna-te'n dins çò teu. As comprés ? Vols que te venga menar per las aurelhas...

Marinon se plorava ja, en s'acocolant per passar pel trauc. Ieu demoravi contra la fenial. Alara la mamà :

— De prompte a l'ostal t'ai dich... O sabes pas que sèm pas d'acòrdi amb lo vesin ? Lo papà ditz que son pas de brave mond, los Tònis. Se t'aviá vist, el, t'auriá foitat... Deman me tornaràs a l'escòla...

III

LA PROCESSION

Tornèri a l'escòla l'endeman. Aviái oblidat lo pauc que sabiái mas lo meu esperit s'èra coma desrevelhat, tament que Monsen Peset ne reveniá pas.

Foguèri pas mai tustat amb la lata. Compreniái çò que legissiái e prenguèri gost a l'estudi. De las darrièiras plaças montèri a la segonda, puèi a la primièira.

Aquel jorn Monsen Peset me felicitèt. Ne portèri la novèla a l'ostal. Lo pepin me donèt un escut vièlh de cinc francs. La menina disiá a tot lo mond :

— Veiretz que ne farem un curat del nòstre Ricon... Veiretz que ne farem un curat...

Paura femna ! Ieu cresi que pregava lo Bon Dieu per que dintrèssi al seminari. Mas lo Bon Dieu l'escotèt pas.

La doctrina m'agradava pr' aquò. Anàvem al catechisme cada ser après quatre oras dins una cambra longa del convent. La sòr pichona nos explicava los mistèris e los comandaments. Puèi estudiàvem aqueles capitols canins del vièlh catechisme de la diocèsi de Rodés. Lo matin, de sèt oras a uèch oras, los anàvem recitar al curat, dins la glèisa. L'ivèrn tremolàvem de freg, mas lo sant òme nos disiá :

— Cal ofrir las nòstras misèrias al Bon Dieu en penitència pels nòstres pecats...

Lo dimenge caliá pas mancar ni messa ni vèspras. Los nòstres bancs èran de cada part del còr. Vesiàm cremar los ciris e fuequejar l'aur de las estatuas. Eri devociós benlèu mai que totes los autres mas a l'entorn de dètz ans la me copèron la devocion.

Deviàm far la procession del Còs de Dieu e nosautres, los enfants, nos caliá getar de flors, portar de candelas, qué sabi ieu...

Las autras annadas, lo primièr del catechisme èra causit per portar las borsas. Benlèu sabètz pas de qué son las borsas ? Apelàvem aital un cartable de tela blanc e aur per sarrar lo corporal, una ropa sagrada e benesida que lo curat preniá e desplegava a cada pausador...

Ieu èri primièr del catechisme e comptavi plan qu'aquel onor me revendriá. Ça que la tota la setmana la sòr o m'aviá promés.

Mas que lo dimenge davant vèspras lo curat me faguèt sonar :

— Escota, Ricon, per la fèsta prendràs una candela. Las borsas seràn per Ramon...

Comprenguèri lèu de qué ne virava. Ramon amb son polit complet de drap blau èra sol digne de caminar a la vista de tot lo mond. Ieu amb mon vièlh vestit de cotil tot passit auriái pas plan presentat.

Tristament la passegèri aquela candela. Lo ser, a l'ostal, contèri tot a la mamà en me plorant.

Lo dimenge d'après devián encara tornar far la procession. Mas coma vèspras sonavan, amb lo papà partiguèrem pel riu. El portava un tremalh, ieu una museta...

Tanlèu al fons del travèrs se met a tronar, a liuçar, e de pluèja !... Lo riu ja se conflava. Nos anèrem claure de prompte dins l'ancian molin de Fontcanda... Lo papa aluquèt un fuocarèl menudalhas per me far calfar que tremolavi.

En amont, probable que la pluèja los aviá atrapat a mièja procession, benlèu al pausador del fons del lòc quand lo mond èran a genolhs per tèrra, totes...

Esparracat davant las brasas, ieu trobèri encara pro fe per pregar lo Bon Dieu que trempès Ramon entrò la camisa. E cresi que foguèt una bona pregària, la miá darrièra bona pregària...

L'an d'après, coma los autres confirmèri, faguèri la primièira comunion, mas quicòm èra bresat en ieu, quicòm que tornarai pas jamai conéisser...

IV

A NÒVACÈLA

Dempuèi la miá malautiá èri pas brica robust, un traci de raumàs me voliá pas quitar, lo nas me sagnava sovent...

Mos parents creguèron que poiriái pas jamai trabalhar la tèrra. Tanben quand aguèri passat lo certificat s'imaginèron de me far butar los estudis. Me sortiguèron de Malarega per me claure al cors complementari de Nòvacèla.

La menina ne plorèt, la paura femna, mas per pagar la pension del seminari la nòstra bòria seriá pas estada pro bèla. Puèi a l'ostal de paire en filh avèm totjorn tengut per la Republica e per las escòlas dels « Mèstres ».

Un diluns de novembre de mila nòu cent trenta quatre partiguèrem de Malarega a pè. Lo papà portava de ropa dins un sac « d'escòri » plan lavat. La mamà trigossava lo meu costume nòu dins un carton. Ieu seguiái darrièr, una museta de pomas sus l'espatla.

Que foguèt long aquel viatge ! Nos arrestèrem a Bòscverd, a las Tres Pèiras. Montèrem en trimant la còsta del Paradís. Pausèrem nòstres paquets dins la botiga de Pèsec. Lo papà me cromptèt un lièch de fèrre a cò de Balgoires. Cobèrtas e colceras esperavan dempuèi la fièira dins un canton a l'aubèrga de la Merlina. Trastòla amb lo camion nos aviá portat tot aquò de Malarega.

Cromptèrem encara de cauçaduras, doas tabletas de chocolat, puèi anèrem veire l'escòla. Monsen Bòcas, lo director, nos recebèt après quatre oras. Desagradèt pas a mos parents que me conselhèron de plan l'escotar. El nos prenguèt al dormitòri. Quand aguèrem vista la plaça que m'èra reservada, tornèrem quèrre los cartons.

Que pesavan los quatre petaces plan lissats dedins lo sac, e las barras de fèr del lièch ! Sabi pas perqué la mamà se plorava...

Me faguèt veire consí me caldriá bolegar las colceras, expandir los lençòls e pausar lo plumet. Puèi tornèrem davalat, lo papà me donèt vint francs.

Un darrièr poton. Monsen Bòcas me prenguèt dins la sala d'estudi. Me faguèt sièire al pè de Ramon de Favòls, lo del Bòsc que coneissiái un pauc.

Dins d'abòrd la campana sonèt la sopa. Mangèri pas gaire aquel ser. Lo bolhon èra tan cande. Los macarònis sentissián lo rabinat.

Tornèrem encara dins la sala d'estudi. Ramon de Favòls me prestèt dos o tres libres que legiguèri pas. Anèrem al lièch coma uèch oras picavan. De tota la nuèch poguèri pas dormir. Los lums de sul fieiral venián relusir sus las parets blancas del dormitòri...

M'acostumèri pr'aquò a la novèla vida. Erem un tropelon de camaradas : Prunièr de la Cerieissia, Savi de Centres, sens comptar Favòls de Bòsc e tantes e maïtes.

Monsen Bòcas e Monsen Rèssas nos assabentavan tant que podían e me sovendrai d'eles tant que viurai.

Lo dimenge e lo dijòus anàvem en passejada. Quand èra la sason amassàvem de cocorlons al Bòsc de la Gamassa o per las castanhals de Bonafons. La prima partissiàm als gravèls o als reponchons.

Monsen Bòcas tot lo temps nos acompanhava. Un còp per an nos preniá a Sauvatèrra per vistarhar lo « getat » e lo « valat ». Dos per dos desfilàvem per las carrièiras estrechas d'aquela vila que se morís. Puèi totes ensemble anàvem beure de limonada dins la sala nauta d'un cafè... Quina polida jornada, mas lo ser qu'èra longa la còsta del Valadièr per se'n tornar !

Las annadas passèron dins aquela escòla pichona sens que me'n trachèssi. Estudiavi tan plan que podiái per que foguèsson contents a l'ostal. Trabalhavi totas las vacanças. Lo solelh de la meisson me cremava la pèl.

Lo pepin e la menina moriguèron. Fèlix se fasiá bèl.

V

LO PAPA

Veniás a Nòvacèla un pauc cada dimenge. Cargavas la tiá blòda negra e ongiás los sabatons amb una codena. Portavas la museta de tela grisa e caminavas mai d'una ora pel marrit temps o a la raja del caud. Per èsser pus polit t'anavas far rasar a cò de Gilh tanlèu arribar.

Ieu t'esperavi contra lo marronièr roget sus la dintrada de l'escòla. E quand te vesiaí sul fieiral te cridavi de luènh :

— Papà !...

Demandavas la permission a Monsen Bòcas e me preniás en vila. Tornejàvem

dins las carrièiras.

Tu fasiás las tiás comissions. Cromptavas la « Despacha de Tolosa » a cò de l'esclopièr, portavas la mòstra a Cavalier lo vièlh o demandavas al Lavaire se per en cas aviá pas de grana de mostarda blanca.

Amb tu tornavi parlar nòstra paura lenga, la lenga del trimadís que Monsen Bòcas podí pas sentir. Que me'n contavas de causas !

E sovent trobàvem lo cocut de la Crotz Vièlha qu'èra lo teu amic : Monsen Boièr cresi qu'èra lo seu nom vertadièr, un paure òme que patissiá la misèria mas que se disiá poèta. Benlèu o èra ça que la, mas tot lo mond se risiá d'el. Tu, pr'aquò, l'escotavas. El nos parlava d'un libronèl « qu'aviá escrich sul pont de Viaur ». Mençonava Carrier, lo papa de Torena, o l'oncle d'Onorat de Balzac que siaguèt assassin...

Me pensi que l'admiravas, Monsen Boièr. Ne beviàm un taçonat a cò de Ferrand puei me disiás :

— Te cal tornar dintrar. Vòls que te venga menar ?

— Serà pas la pena. Al reveire, papà...

Me carravi de te far dos potons. Que t'aimavi alara ! T'aimavi tot lo temps de l'escòla, mas que te crenhiái las vacanças !

A l'entorn de Sant Joan me fasiás quitar per t'ajudar a dintrar lo fen. Tiravi davant quand dalhàvem. Amb los esclòps me caliá galaupar, téner l'agulhada sul jo per que las vacas engertadas caminèsson drech sens prautir l'èrba.

Lo prat del Fraisse te'n sovenes ? Lo dalhàvem totjorn lo darrièr. Las vacas n'avián un confle de rebalar la dalhaira que clicava. Podián pas arrapar, volián pas virar. Los tòus nos fissavan totes, bestial e mond. E tu cridavas :

— Ric, vales pas res. Apèla coma cal si que non davali de sul sièti...

Aviái enveja de plorar. Lo trabalh s'acabava pas jamai a cò nòstre. La darrièira carrada de fen descargada sus la fenial, la meisson començava. Amb la fauç, a la raja del caud, dubrissiàm los camins e tombàvem los cantons. Puèi lo Ratalhon veniá amb la ligaira. Ieu encara me caliá tirar davant.

Polsavi un bocin al temps de l'escodre perque encara èri tròp jovent per anar pels sòls. Alara fasiái pastre cada jorn. Preniái las vacas a la Devesa. Lo camp del vesin, lo paire de Marinon, èra pas barrat.

Coma èrem pas d'acòrdi, los dos ostals, malastre de ieu se lo bestial m'escapava. Cada dimenge, me'n soveni, anavas veire se las nòstras vacas avián prautidas las abroas, s'avián sautadas las despartisons dins la setmana.

E lo còp que me trapères amb la Marinon ! Butavi mos quinze ans alara. Ela gardava los pòrcs, mas s'èra venguda sièire al pè de ieu a l'ombra del nòstre castanhièr. Res qu'en te vesent venir partiguèt.

Me tractères de fenhant, de galinejaire. Ieu ploravi en t'escotant. M'acusères de renegar nòstra familha. Parlères de me tornar pas pus metre a l'escòla e cresi plan que sens la mamà auriás tenguda paraula. Pr'aquò, après Totsants, quand aguèrem traches los patanons, sens far semblant de te sovenir de res, prenguèrem lo camin de Nòvacèla. Mas me diguères :

— Se capitas pas a cap d'examen de quicòm, l'an que ven te logarai...

VI

L'ESCÒLA NORMALA

Dempuèi tres meses me levavi a l'entorn de quatre oras. Los camaradas se dormissián. Davalavi los escalièrs e m'anavi embarrar dins la sala de la musica. Aquí estudiavi, estudiavi, repassavi tot perque me deviái presentar per l'escòla normala.

Monsen Bòcas m'aviá conseilhat de me presentar res qu'al brevet elementari coma èri jove. Mas ieu sabiái qu'a l'ostal me tendrián pas un an de mai a Nòvacèla e me caliá capitar per tot.

Aqueles libres gròsses començavi de los saber per còr. De problèmas ne fasiái tres o quatre per jorn e los portavi a Monsen Rèssas.

Las setmanas passavan prompte, prompte, e lo primièr dimenge de julh partiguèrem per Rodés. Monsen Bòcas venguèt amb ieu perque èra corrector al brevet, per las filhas.

Prenguèrem pension a l'*Hôtel Moderne*, al cap de la carrièira Betelha. Cresiái èsser dins un castèl.

Manjàvem de bona cosina, dormissiàm dins de lièches doces. Cada matin nos servissián de cafè al lach amb de pompons mofles, de *croissants* que dison los Francimands. Puèi partissiái a l'escòla normala. Maites coma ieu esperavan dins la cort. Sus la pòrta un monsuròt rebotit nos apelava.

Montàvem un darrièr l'autre per l'escalièr, puèi tornàvem davaladar dins una espècia de cava pasimentada. Nos metiàm dos a cada taula.

Aqueles devers ! Aqueles devers ! Me soveniái pas de res. Los autres escrivian pausadament. Ieu totjorn quicòm me disia : « Ric, mancaràs tot... Ric, mancaràs tot... » Lo cap me doliá... Los nèrvis se tranussavan.

Entremièg l'escrich e l'oral aguèrem un jorn de liure. Ieu sabiái pas qué ne creire.

Tracavi dins las carrièiras. Crompèri un jornal sus la plaça d'Armas. Anèri beure de bièrra fresca al cafè de la Ciutat, sul ser dintrèri dins la catedrala.

L'aviái pas que vista un autre còp quand èri pichon. Ne faguèri dos còps lo torn. Me tenguèri un brieu dins la capèla de la mesa al tombèl. Agachavi las santas femnas de pèira vestidas coma las nòstras meninas. Aital aquí demoravi sens pensar mai a res. Mas quicòm me frelha. Me reviri, vesi una joventa al pè de ieu. Susprés, ausi pas me bolegar, mas ela se ritz aimablement. Ieu risi tanben.

- *Comme c'est joli !* me ditz.

E sens parlar mai sortissèm ensemble. Caminam totes dos lo long de las paretas de l'Avescat.

Fasèm coneissença. S'apèla Rotlanda, es de Vilafranca de Roèrgue. Coma ieu se presenta per l'escòla normala. Nos prometèm de nos tornar veire... E nos tornèrem veire l'endeman davant la fuèlha de las resultas.

Rotlanda : i aviái lo seu nom. Mas lo meu mancava, èri rostit. Trantolavi. Rotlanda me retenguèt de las doas mans, sens me dire res. E puèi coma ela se'n voliái anar dubriguèt lo sac a man, ne tirèt una fotò sia, la me donèt : la primièira fotò de filha que recebiái.

Monsen Bòcas ensagèt de me consolar coma poguèt. Me menèt a l'autobús Bombèrt que filava sus Albi. De tot lo camin parlèri pas a degun. Fasiái mina de dormir. Davalèri a la gara de Nòvacèla. Prenguèri mon saconèl de viatge e partiguèri a pè, sus Novacèla la vila.

En montant la còsta del molin de Rèssas agachèri un darrièr còp la fotò de Rotlanda, puèi, cric crac, ne faguèri de tròces qu'escampilhèri per un prat.

VII

LO CAMIN DE MALAREGA

Una darrièira nuèch dormiguèri a Nòvacèla. Los dos o tres camaradas qu'èran pas encara en vacances me cridavan cada cinc minutas :

— Te tracasses pas tant ! L'an que ven capitaràs melhor...

M'estremèri jos las cobèrtas per los entendre pas.

L'endeman reclamèri mos libres e ma farda. Tot çò que podiái portar l'enfonilhèri dins lo sac de « l'escòri » e, miègjorn passat, me n'anèri. Madama Bòcas me sarrèt las mans e me diguèt :

— *A l'an prochain !*

Ieu li respondèri pas.

Caminèri tot un brieu, me cremava lo solelh de la prangièira. Languissiái pas brica d'arribar pr'aquò. Mai d'un còp m'arrestèri a l'ombra d'un bartàs per me sièire sul sac. Soscavi, soscavi.

De qué me diràn a l'ostal ? Rostit. La mamà ne va plorar, pecaire, e lo papà ne serà eissalabre tota la setmana. Per un res me repotegarà.

Sabi pro çò que me cridarà : « Era pas la pena que te tenguèssi a l'escòla. Amb tot l'argent que m'as gastat l'auriàm mesa en règla la fenial... »

Misèria de ieu ! Aviái trabalhat pr'aquò, mas çò que deu arribar arriba totjorn. Lo pepin, amb sos provèrbis, rasonava plan, lo paure òme.

Es acabada la miá vida d'escòla. Los libres que m'agradavan tant aurai pas un moment per los agachar. Serà pas en patejant de margues tot lo jorn que lo ser me sentirai lo gost de tornar legir de vèrses.

Soscavi, soscavi. Mas ja Nòvacèla èra luènha. Cresi que me sarravi de las castanhals de Bòsverd. Te vegèri, sieguda dins la banqueta, una filha maurèla vestida d'una rauba de cotonada rosselosa, tota passida. Coma ieu rebalava de farda.

— Amic ! me crida tanlèu que me vei. Tu tanben fas Sant Joan ?

— Oc, respondi, susprés.

— E ont vas ?

— A Malarega.

— Ieu, a cò del molinièr de Calvin. Digas, quant te pagan a Malarega ?...

Compreni qu'es una sirventa e que me pren per un vailet. Sèm a la sason que los vailets se càmbian de bòria. Sabi pas tròp quant se pòt pagar un pastre de ma portadura. La filha m'agacha. Ieu respondi :

— Empr'aquí, dins los quatre mila.

— Es pas tròp mal per un pastràs coma tu...

Ieu vòli butar mon camin. Mas ela me torna cridar :

— Perqué te'n vas tan prompte ?... Avèm lo temps, vai. Aqueles patrons vòli jogar que nos farián trabalhar tanlèu arribar... Los coneissi, ieu, los patrons... Vèni te sièire al pè de ieu, te disi...

E me vau sièire al pè d'ela. E se met a me parlar. Dins d'abòrd coneisserai tota la siá vida. Al seu ostal son pas rics. Ela se lòga dempuèi dotze ans. Lo seu nom es Feliciana, mas lo mond l'apèlan res que Felixon. Quina lenga, mas quina lenga ! N'ai un sadol, me torni levar.

Ela se lèva tanben e me reten pel braç.

— Mas siás ben crenzut. Es pas possible, as pas jamai aguda cap de jove ! M'agradas pr'aquò. Vèni qu'anarem dins la castanhal...

Ieu me daissi menar, la sègui dins la castanhal. Estremam cadun nòstre paquet darrèr los babisses gigants. Nos avançam encara mai per cercar l'èrba doça...

Lo solelh èra tombat quand tornèri caminar sol. Quicòm me doliá sabi pas ont. Pensavi a la fotò de Rotlanda qu'aviái escrifada dins la còsta del molin de Rèssas...

VIII

LOS PATANONS

Trimèri tot l'estiu. Pel primièr còp seguèri la maquina de l'escodre. Eri pas pro fòrt per portar lo blat. Eri tròp maladrech per ligar la palha que d'aquel temps encara se ligava a la man.

Lo pus sovent tiravi los espigòts o rebalavi la lençòla dels acs. Lo mond se risián de ieu mas raquèri pas enlòc. Talament que sus la fin de la campanha me faguèri d'amics.

Mas lo temps de l'escodre es tròp cort. Me calguèt tornar trigossar dins los nòstres camps. Semenèrem las rabas, copèrem de brost per las fedas. E lo papà totjorn vantava Fèlix que i se coneissiá mai que ieu sul trabalh.

Escodèrem lo trefuòlh, vendemièrem. Un dijòus, dins lo mes d'octobre, anèrem mòlre al molin de Rèssas amb lo carri. En tornant, passèrem per Nòvacèla e carguèrem suls sacs lo meu lièch e la miá mala qu'èran encara a l'escòla.

Vegèrem pas Monsen Bòcas. Deviá èsser l'ora de la passejada. La siá dòna ne reveniá pas que quitèssi. Demandèt al papà consí me daissava pas mai estudiar...

Mas lo papà respondèt pas. Ça que la aviàm pas lo temps. Las vacas se podián pas mai endurar : enjauradas, partiguèron sul fieiral. Per las arrestar copèri l'agulhada. Reneguèri de fotra mas èra pas a las vacas que ne voliái.

Lo ser, quand arribèrem a l'ostal, montèrem la mala sul trast amb los libres dedins. Fèlix se risiá. Nos insolentèrem e sens la mamà nos seriàm batuts.

Mas aquò foguèt per l'endemán. Totes dos anèrem portar de fems a la pèça del Truc. Ieu apelavi. Sabi pas, remenavi quicòm dins lo cap, vegèri pas pro lèu lo pas del nòstre camp. Fissèri pas pro lèu la vaca que caliá, virèri trop redond.

Tant i a que lo carri s'aboquèt dins la banqueta amb lo fems.

Una vaca se desmarguèt sola del jo. Mas l'otra qu'èra contra lo tap capejava sens se'n poder traire. Bramava, arpatejava. D'un còp de cotèl, Fèlix copèt las julhas prompte. La mèla se tornèt barrar e lo talhèt pels dets.

Alara me tractèt de tot. Li volguèri respondre. Me saquèt de còps de ponhs, ieu li te'n saquèri tanben. Nos borrèrem benlèu mièja ora davant lo fems escampilhat. Las vacas abandonadas se'n tornèron a l'ostal...

A partir d'aquel jorn trabalhèri tot sol. Los patanons del camp de Bicon èran madurs. Cada matin me levavi primièr. Beviái lo cafè qu'èra demorat caud sus las brasas e partissiái, lo bigòs sus l'espata. Los fums encara sailavan los travèrses del riu de Lius. L'albièira lusissiá sus las èrbas rabastinadas.

Que me carravi de levar lo bigòs ! Me semblava que saquejavi tota la miá misèria. Butavi doas regas al còp. Encordelavi los patanons desrabats, brandissiái las pampas, e las amolonavi.

Dins d'abòrd me caliá quitar la vèsta. La tèrra me dintrava dins los esclòps. L'esquina començava de me dòlre. M'arrestavi pas per polsar.

Cresián que valiái pas res a l'ostal ! Me prenián per un fenhant ! Aicí èri lo mèstre. Degun me cridava pas, mas las trasiái, las doas carradas dins un jorn.

Mai d'un còp la pluèja canina me traçava la camisa. Caliá lo vent per me secar. E quand arribavi a la talvèra pausavi lo bigòs, quilhavi lo cap. Mas alara tornavi veire amont l'escòla a Nòvacèla, o Rotlanda e mai la catedrala, o Feliciana dins lo bòsc...

Amassavi prompte lo bigòs, davalavi, prautissiái las pampas. E per me donar de vam cantavi l'*Internacionala* qu'aviái apresada del temps de la guèrra d'Espanha. Bramavi coma un falord :

Il n'est pas de sauveur suprême...

IX

LO GAL

Las annadas passèron. L'escòla èra luènh. M'escanavi sus la nòstra bòria sens gasanhar tant val dire cap de sòu. Auriái pogudas trobar de cranas plaças : la guèrra èra venguda e s'èra acabada sens que me'n mainèssi mas quantes d'òmes joves èran presonièrs, quantas de femnas cercavan de vailets.

Oc, mas lo papà se fasiá vièlh e parlava pas mai de me logar. Qué serián devenguts sens ieu a l'ostal ? Tot lo rebaladís amb Fèlix lo nos despartissiàm.

Un moment deviái partir pels camps de joventut de Pétain, mas la mamà volguèt a tot pèdre que demandèssi un sobresèit e demorèri a Malarega.

Cada jorn, cada jorn trimavi. Fèlix me cridava sovent. Quantes de còps m'apelava : badaluca, innocent !... Mas aviái lo dimenge per ieu. Eri pas pro ric per anar pels cafès o al jòc de las quilhas. Aimavi mai partir pel riu. L'estiu lo seguiái entrò Viaur. Me siesiái a l'ombra darrièr lo bedissàs. M'arribava de davalar entrò lo Pòrt de la Bèssa. Aquí bèlcòp de joves de Caramaus venián se banhar dins l'aiga tebesa. Los agachavi nadar un brieu. I èri l'annada que se'n neguèt un.

L'ivèrn me contentavi de cercar los solelhadors pels travèrses. Demoravi las oras sus las brugas. De caçaires passavan tot còp, mas de pastra n'i aviá pas cap. Es alara que lo sovenir de Rotlanda tornava coma un agulhon que fissa. Me levavi, lo sang me bolissiá. E partissiái dins lo vent sul camin de Nòvacèla. En amont sabiái que trobariái Felixon : Felixon que tan sovent cambiava de patron e de jove encara pus sovent. Aital n'anavan las amors. Marinon del vesin se risiá de ieu darrièr la siá fenèstra...

Los camaradas del cors complementari melhor que ieu avián capitat. Un èra ja mèstre d'escòla, l'autre comís de collector... Sol Ramon de Favòls aviá « quitat » coma ieu. Nos trobàvem cada vint-e-uèch del mes a las fièiras de Nòvacèla.

Las fièiras ! Ne mancavi pas una. Quand vendiàm quicòm a l'ostal, un vedèl o un pòrc, partissiàm lo matin sul camion de Trastòla.

Sul fieiral amb Félix gardàvem la bèstia quora un, quora l'autre. Lo papà rinalhejava amb los mercants. Quand aviá vendut, sarrava los bilhets dins lo

pòrtafuèlha bèl. Pr' aquò se n' i aviá de pichons los nos daissava.

Mas per cada fièira vendiàm pas quicòm. Alara partissiái a pè, passat miègjorn. Consí que foguès tornavi pas que dins la nuèch.

Rebalavi d' un cafè a l' autre entrò que trobèssi Ramon de Favòls, puèi nos quitàvem pas. Despensavi tot l' argent qu' aviái. Me carravi de beure, me carravi de parlar. Sopàvem a cò de la Merlina. Tornàvem beure a cò de Ferrand. Quand los cafès barravan partissiàm dins la nuèch, caminàvem ensemble entrò Malarega, puèi el contunhava tot sol sul Bòsc.

Cantàvem, nos donàvem los braces, desrevelhàvem lo mond de las bòrias perdudas... Un còp plomèrem un gal tot viu. Aviàm begut mai que de costuma. Erem talament contents que pensèrem de ne far una per no' n sovenir tota nòstra vida.

Deviá èsser la fièira de Nadal. Tot èra apalhat de nèu. Sarrava las doas oras de la nuèch. Un bocin davant arribar a las Tres Pèiras, te vesèm un cabanon. Quicòm nos trapa, copam lo palastre de la pòrta. Dedins i aviá de polas ajocadas. A palpas cercam lo gal. Lo coneissèm a la cresta. Quand lo tenèm lo portam defòra e de prompte lo plomam darrièr lo bartàs. Li sarràvem lo cap per que cridès pas... Puèi lo tornèrem portar dins lo cabanon. Barrèrem la porta mas en sovenir desmantibelèrem lo palastre e ne gardèrem un tròç cadun. Cresi que l' ai encara en amont, sul trast, dins la mala dels libres.

X

PARTISSI

Se' n parlava dempuèi un brieu. Los joves deviàm partir per que los presonièrs tornèssen. Se' n parlava dempuèi un brieu mas degun i cresiàm pas.

Puèi d' un còp foguèrem convocats per passar de visitas. Ne passèri una a Nòvacèla, una altra a Rodés, al dispensari.

Lo maquís, degun lo mençonava pas encara. Dins lo país encara degun aviá pas virada la vèsta. Los òmes un bocin consequents se fasián glòria de servir lo Marescal Pétain, e aici lo colonèl B...

Dins lo mes de junh de 43 un camarada es apelat. Deu embarcar per

Dresden.

Laval, de Vichy, prononcia un grand discors: « Joves, es vòstre dever. De Franceses languisson darrièr los arams crancuts. Vosautres los relevaretz. Se vos sometètz pas, los vòstres fraires, los vòstres parents partiràn per fòrça a la vòstra plaça... »

Nosautres pr' aquò dintràvem lo fen. N'i aviá pas gaire en causa de la secada. Un jorn amb Fèlix agusàvem una dalha darrièr la fenial. Ieu menavi la mòla. Entendèrem lo petaradís d'una motò. Me pensèri : « Aqueste còp i a quicòm per tu... »

Manca pas. Lo portal se dubrís. Un gendarma dintra. Ven tot drech sus ieu.

— Paure enfant, me ditz, i te deviás esperar mas te pòrti la marrida novèla. As aquí la fuèlha. Vei...

La mamà lo sona per que venga trincar amb nosautres. Vòl pas solament montar. Me sarra las mans e se'n torna. L'entendèm defòra que burga la siá motò.

Qu'auriàtz fach, vosautres, a la miá plaça ? Lo filh del vesin èra presonièr. Sul jornal de *L'Union*, Pèire F... escriviá que cap de presonièr tornariá pas se partissiàm pas... que, passat per tot, èra just que los joves de vint ans anèssem trabalhar dins lo país enemic... Qun morre que nos auriá fach la vesina s'aviá sabut que m'estremavi endacòm ?

Puèi la lei estipulava que dins una familba de mai d'un fraire ne partiriá pas qu'un s'èra possible. En tot cas los autres aurián drech a demandar un subresèit que refusarián pas ça que la a de païsans...

Tant i a. Tornèrem enfonilhar de farda dins un sac « d'escòri ». Me mancava de sabatons fòrts pel trabalh. Anèri crompar sul pic un parelh d'esclòps basses. L'esclopièr los me batèt sul compte.

L'endeman, tu, papà, volguères venir amb ieu. Rèines qu'aviá una cavala nos portèt a Nòvacèla al primièr tren. Arribèrem just pro lèu per lo prene.

Davalèrem al Paraire. Daissèrem los paquets sus un banc de l'estacion e montèrem la còsta de l'Espital dels Fats.

A l'ofici de plaçament alemand, en fàcia lo Tribunal, me signèron los darrièrs papièrs. Deviái embarcar après miegjorn a la granda gara. Cresi qu'èrem empr' aquí una cinquantena d'apelats.

Tornèrem al Paraire quèrre los paquets. Ieu, papà, te diguèri :

— Tant val que seguem la linha del camin de fèr. Es tròp penible de montar la còsta. Veiràs que serem lèu a la granda gara...

Oc !... Trimèrem benlèu una ora. Lo solelh donava. I aviá pas cap de vial lo long de la linha. Susàvem... Cada travèrsa un pas... Cada travèrsa un pas... Voliàm pas trescambar sus la grava reganhuda, la grava sul camin...

Quand arribèrem pr'aquò a la granda gara un policièr bramava :

— *Henri Savignac... Où est Henri Savignac ?...*

Cridèri :

— *Présent...*

Me sarrères dins los braces. Sautèri sul vagon.

Tresena Partida

Al meu ostal

I

LO PRUNIÈR ROJÒT

Soi tornat a Malarega. Soi tornat al meu ostal. Las doas annadas de rebaladís son passadas. N'ai pas vist de pus espés qu'un autre. Ça que la vòli oblidar tot çò qu'ai vist.

Brandissi lo prunièr rojòt. Las prunas tròp maduras s'esclafan en tombant sus la tèrra seca. Maitas, chicadas de verd, redòlan coma de bolas menudas entremièg las pèiras.

Al bruch las aucas se sarran, estiran lo còl. Amb de bècs coma de gadafas amassan las prunas e ieu me cal afanar per emplir las pòchas.

Mas ai gasanhat. Ara me vau sièire dins lo claus, darrièr lo bartàs. Tot doçament sabori ma frucha. Que son bonas aquelas prunas, las primièiras de l'annada ! Dempuèi lo temps que n'aviái pas manjadas !

Las aucas son vengudas me téner companha. Presican, presican sens fin. Se baton, bufan quand lor geti de clòsques... Me demòra pas cap de pruna. Se dormissiái un bocin ? M'estiri sus la gleva.

Las aucas ara me pican per l'esquina, me peltiran las cauças. Cridi ben pro :

— Tosas, tosas, al diables !...

I a pas res a far, dormirai pas.

Benlèu si. An sòm elas tanben. S'amolonan contra ieu, lo cap jos l'ala. Una estira las patas, l'autra brandís las plomas. Doas o tres encara se parlan doçament. Puèi totas se calan.

Pr'aquò dormirai pas. Me pòdi pas empachar de soscar, de remenar totjorn las meteissas idèas. Dempuèi una setmana soi tornat. Ai pas gaire trabalhat encara. Cada jorn gardi las vacas, mas aquò pòt pas durar. Me caldrà ben gasanhar las trempas.

Lo papà es vièlh. Es a pro pena se para lo bestial. Fèlix se crei lo patron.

Es valent, fòrt, vòl tot cambiar dins la bòria. Compreni ben que nos entendrem pas un brieu. Mas ont anar?

Se logar ? O non ! Per se crebar pels autres dins de tèrras tròp bassas ! Partir per las vilas, patejar de fèr, bologar de maquinassas. Oc, mas serai totjorn un paure bogre de manòbra.

S'aviái sabut, quand èri jove ! S'aviái sabut que i aviá d'usinas e d'usinas, de correjas que siulan, de fargas que fuoquejan. S'aviái sabut ! Me caliá pas escotar lo papà.

Quand òm l'a brucat un còp lo fèr, òm lo vòl tornar brucar. Maladrech coma èri, ara languissi de las maquinassas e de totes los camaradas que las servisson, de totes los amics ligats per la meteissa cadena.

En Alemanha nos crebàvem per la guèrra, lo còr dolent. Afalhucàvem. Mas nos podiàm pas empachar de respectar totes las ròdas que viravan e l'òme poderós, vestit de blanc, que comandava.

Un vent coquin se lèva. Esplomissa las aucas, me quita lo berret. Un planponh de fen, de rastelum tombat sus la terrassa de la fenial torneja dins lo solelh e monta, monta pus naut que l'avelanièr. Lo prunièr saquejat daissa plòure sas prunas.

Las aucas se desrevelhan. De prompte, las alas dubèrtas, galaupan al prunièr. Qual sap se m'acabaràn pas totes las prunas tombadas ? Non, que soi arribat primièr.

Torni emplir las pòchas. Un aucelon tot gris, color de cendres, se ven pausar sul prunièr.

II

BATEJALHAS

Lo Baptista de Cransac bateja lo seu ainat uèi dimenge. E ieu soi convidat.

Mas ai pas res de plan net per cargar. Mentre que vistalhavi Euròpa, Fèlix m'a tot esquiçat : vestits e calçaduras...

Consí farai ? Sustot que i aurà bèlcòp de joventut, las pus polidas filhas de la parròquia. Fèlix me prèsta una camisa, un parelh de cauças. Cargui los sabatons del papà e la siá vèsta noviala. Aital ! E puèi lo mond comprendrà ben... Serà lèu ora, un darrièr còp d'uèlh al miralh, e de prompte a cò de Baptista !

Los convidats son venguts, la cort es plena. Cransac lo vièlh presica de sus l'escalièr :

— Vesi que i sètz totes ara, e lo sonièr comença de trelhonar. Montem a la glèisa, vos metretz per dos los joves, coma per una nòça. Enfants, causissètz cadun la vòstra filha e filhas, daissatz-vos causir... A, non, volètz pas ! Anem, Baptista, vèni, afana-te, per apareiar ton mond...

Per me far onor en tant que repatriat me donan la Suson de Candaril. La teni pel braç coma se deu. Quna polida rauba, e qun polit pel !

A la glèisa, dins un viral d'uèlh lo curat nos escalcís aquò. Ça que la, Cransac lo vièlh rondina totjorn :

— Monsen lo Curat, tan pièg ! Sautatz un orèmus. Sèm venguts un bocin en retard e cresi que las sopas son prèstas. Anem, sautatz un orèmus e avètz aquí per vos...

Lo curat se pòt pas aparar. Sauta pas benlèu cap d'orèmus, mas n'avança de mòlre de latin, n'avança... e tornam davalat.

Dins la cort esperam un bocin, pas gaire. De qu'a vist Cransac lo vièlh, uèi ? Diriàtz un oficièr d'armada. Comanda.

— Prompte, prompte ! Cadun la vòstra e a taula... a taula...

Suson s'acostaira sul meu braç per montar pels escalièrs e bondineja un tròç de cançon a la mòda :

*Ah ! le petit vin blanc
Qu'on boit sous les tonnelles...*

Traversam la cosina. La taula es mesa dins una cambra, mas quina taula ! De botelhas, de pastisses, de siètas : tres o quatre siètas per cadun, e de veires : de pichons, de bèls. Me sembla que trantòla, tota aquela vaissèla, e gausi pas solament mudar los pès de paura de far tombar quicòm.

Mas se cal avançar, se cal sièire sens tròp se brandir Suson me servís de bolhon de pastas. Ara los plats se sègon, las botelhas son lèu curadas, mas maitas montan de la cava, los veires s'emplisson. Dins d'abòrd lo cap me pesa : me soi pas tornat acostumar al vin encara. Me sentissi coma bandat. Suson me parla, me parla. Sabi pas tròp qué li respondre. Alara, davant los autres, se ritz de ieu.

Quora s'acabarà, aquel manjadís ? Encara de carn, encara de peis, de frucha, d'ensalada, e de vin, de vin ! Lo rire de Suson me còrna las aurelhas.

Pr'aquò nos pòrtan lo cafè... mas i cal metre de gota, cal fumar. Sortirem pas defòra, lèu ? Mas si. Cransac lo vièlh, la cresta roja, brama pus fòrt que jamai :

— Mond, ara anam a la vòta del Baldrac. Lo meu gendre, lo camionaire, va arribar amb lo camion gròs. Enfants, cadun menatz la vòstra. Totes e totas dins la cort...

Dins la cort me tròbi tot sol. Suson m'a escapat. Pèire de Poget la ten pel braç. Ela se ritz, aquela finòta. Cransac lo vièlh crida en me vesent :

— Al desparelhat !... Al desparelhat !...

Tan pièg, demorarai sol, se cal... Mas non, una filha cropudòta, mal vestida, me tira per una marga :

— Ricon, serai amb tu se me vòls. Eri la jove de Pèire...

E me dona lo braç per montar amb ieu, sul camion.

III

LA VÒTA DEL BALDRAC

Nos tenèm dreches sul camion. Cantam. Serem lèu al Baldrac. I seriàm se los camins èran pus polits. Mas aqueles traucs, aquelas pèiras que reballan consí nos fan sautar, consí fan renegar lo calfaire ! Las gèmas dels castanhièrs canins, las bròcas rebeludas dels pomièrs nos sacan d'emplastres, nos escrifan, perque lo camion es pas barrat. Las dròllas gisclan, se butan contra nosautres, nos tenon pels braces, per las cambas. Arrestam pas de cantar.

Suson es totjorn amb lo Pèire, e la cropudòta miá totjorn es contra ieu. S'apèla Melia.

Entendem la musica de la vòta. Traversam lo Baldrac. Lo camion recuola, se buta contra la glèisa.

Davalam. Melia, per me pèdre pas, me ten per la cenchà. De joves del comitat nos espintan de cocardas. Pagam.

Cransac lo vièlh amb la siá Cransaga gròssa ne dançan una sul pic. Embarrassan totes los dançaires. Sabi pas consí se còpan pas lo morre.

La musica giscla, giscla, la tambora retronís. Tot lo mond dança, ara. Melia me ditz en me tirant :

— E nosautres i anam pas ?

La preni coma pòdi. Soi pas un crane dançaire. Tant pièg ! Ela tanpauc sap pas gaire dançar. I fa pas res aquò. Que de mond ! Que de mond ! Es a pro pena se nos mudam de plaça. Prautissèm tot lo temps al meteís airal, dins la posca, suls ròcs escampilhats. Melia me sarra, me sarra tant que pòt. Es aital que se dança ara. Om sap pas solament quora s'arrestar. La musica totjorn brama.

Soi arrendut, pantugui. Me sortissi d'aquel revolum. Monti suls pès de Melia que crida. Ara me ten solid per una marga.

Anam beure de bièrra. Nos siesèm davant l'aubèrga. De pòstes pausadas sus de bancairons nos servisson de taula. La bièrra es cauda, los veires passits. Maites de dançaires venon beure coma nosautres. Nos butam dins un canton.

M'agradi mai aquí qu'al bal. Los coides sus la taula, sosqui bestiament. Melia m'espeçuga, me saca de còps de pès. La paura ! Cap de jove la vòl pas, es plan contenta d'èsser amb ieu. Cèrca a me prene luènh de la vòta, benlèu darrièr qualche bartàs. Qual sap ?

Passat pertot, ieu tanpauc, cap de filha m'a pas volgut. La Suson amb son Pèire son lasses de tornejat. Venon de partir ensemble pel camin vièlh del cementèri.

Perqué ieu anariái pas amb Melia ?

Nos levam. Non, la vòli pas, la vòli pas. La tòrni menar al bal amb los autres. Puèi fau mina de me revirar cap a l'aubèrga quèrre lo cotèl qu'aviái oblidat.

L'aviái pas oblidat brica. Soi sol ara. Melia m'espèra contra lo teatre. Espèra tant que voldràs ! Ieu me'n vau a l'ostal. Que i demòran a la vòta los autres e lor camion ! Dins una ora serai a Malarega en davalant pel travèrs.

Camini, camini. Lo cap me dòn encara del repais de miègjorn. Los sabatons de Fèlix que me son tròp justes m'entamenan pels artelhs. La nuèch se sarra. Reconeisserai pas los vials. Si. A Malarega sonan l'Angèlus. Es aquí que me cal passar. La vèsta noviala del papà veni de l'escrifar per las romècs.

Trapi lo camin pr'aquò. Vint minutas encara e serai a l'ostal. Anarai al lièch de prompte, serà pas la pena de sopar. Mas ara que i pensi, deman soi comandat per escodre a la Bonavaissa. Veirem ben...

IV

L'ESCODRE

La maquina sibla pel primièr còp. De prompte, de prompte sauti del lièch : la Bonavaissa es luèna. Me vestissi. Nosi un mocador bèl sul còl. Cargui los sabatons fòrts d'Alemanha.

Sortissi. I se vei pas res. Lo relòtge del cloquièr pica la mièja de tres oras. Partissi sul camin tan sec entremièg los bartasses negres. Que retronisson las mias grolas sus las pèiras ! Me sarri de la banqueta per prautir l'èrba mosta. L'aire fresc de la nuèch me reviscòla. Pensi pas mai a la Suson, a la Melia, ni a la vòta del Baldrac.

Una bicicleta esquila darrièr ieu. Me buti contra lo tap. La sentissi que me frelha : un escodeire, probable.

Passi la crotz del Lobatièr, la fenial de Trastòla. La maquina bufa quand arribi sul sòl d'Ansèlm que m'aviái comandat. Ai just lo temps d'anar prene lo cafè.

La maquina sibla pel darrièr còp. Ansèlm tanlèu me veire me pausa un sac sus l'esquina :

— Tè, lo Ric, debes èsser fòrt, me portaràs lo blat...

Me sarri del cuol de la ventaira. Tres òmes espèran, lo sac sus l'espata. Ieu ai un bocin paur : jamai ai pas portat lo blat. Se racavi, de qué se pensarián totes ! Fau pas mina de res e, quand lo meu sac es plen, lo cargui.

Pesa ben, mas pas tant coma cresiái, pas tant coma las pèças de fèr que carrejàvem sus la nèu, en Silesia. Tendrai bon.

Cal montar per un escalier de pèira, puèi per una escala. L'arca es al trast. I se vei pas de rèstas. Ai pas tròp lo còp per escampar lo sac. Torni davalar.

La maquina vira. Lo blat raja. Dins d'abòrd serai a biais. S'èra pas aquel còpamorre d'escala me sentiriái pas brica las. L'Anselmata nos pòrta de pastís, de vin vièlh, al costat de l'arca. La siá filha nos va quèrre de veires. Es una crana filha. Quora un, quora l'autre li contam de pròias.

La maquina vira. Lo plunchon davala. Una posca canina se marga pertot. Avia dins los cinc cents croséls aquel riconàs d'Ansèlm. L'emplirem l'arca e mai que l'arca. Un canton del trast es netejat tot prèst. Ieu i vogi lo primièr sac. A miègjorn aurem pas acabat. A doas oras... benlèu...

Susi, tot tremp. La calor m'estavanís. Bevi de cafè copat d'aiga fresca.

Tut... ut... Sibilan pels parelhs. Trastòla arriba amb sas vacas magras. Tanlèu que me vei me comanda per li venir ajudar. Escod après Ansèlm. Li pòdi pas dire de non.

Pòrti mon darrièr sac e vau a la sopa. Ai pas talent gaire, mas bevi, bevi. Ansèlm lo vièlh me crida :

— Manja, manja, as lo temps. Cal comptar plan doas oras de madament, lo sòl de Trastòla es mal a tresman...

El me servís, m'emplís lo veire. Coma rosegui una fuèlha d'ensalada, la maquina sibla.

Me lèvi de taula. I a pas degun pus que ven ? Si, sèm dos. A la cosina, l'Anselmata nos vòl pagar de cafè, mas al diable lo cafè ! Se cal despachar de prompte, qu'auriàm una marrida plaça.

Arribam coma se comença. Trastòla m'espèra, un sac a la man. Lo me pausa sus l'esquina :

— Ai vist qu'èras fòrt, uèi matin. Tè, me portaràs lo blat...

Preni lo sac e me'n vau al cuol de la ventaira...

V

L'ALEMAND

L'escodre ! Quna polida sason : temps de trima, temps de posca, mas temps de l'amistat !

Al torn de la ventaira, sul plunchon, sus la palhièira, tornam èsser de camaradas. Bevèm lo meteis vin que nos rejoventís. Lo ser cantam entrò mièjanuèch e dançam se i a de filhas.

Cada jorn vau escodre. Fèlix i va per nosautres que lo papà, pecaire, es tròp vièlh. Ieu, pel compte dels vesins, de las bòrias que son pas tròp de mond, pel compte dels malauts, sègui la maquina dins totes los sòls. Mai d'un còp passi las nuèches defòra darrièr las palhièiras novèlas. La fèbre del vin me rosega. Coma pòrti sovent lo blat, las joventas fan cas de ieu...

Un Alemand, un presonier, cada jorn tanben la sèc la maquina. Cada jorn tira los espigòts, los rebala dins una lençòla. Lo seu costume verd tomba a tròces. Es calçat d'esclòps basses. Benlèu a pas vint ans. La jornada finida se chimpa tot nud dins un pesquièr, dins un abeurador. Crenh pas la frescor de l'aiga sus la susor.

Compren pas un mot de francés. Al repais sovent lo fan manjar dins un canton.

E mai a un ostal lo volguèron pas a la taula. Li portèron sa mangiscla sus la pèira del potz.

De qué se pensa aquel òme ? De qué contarà en Alemanha quand serà desliurat ? Mai d'un còp los escodeires li sacan de rocasses dins la lençòla, de rocasses gròsses, e los aaptan coma cal amb lo ventum. El se crèba per poder tot trigossar.

Un jorn li volguèri parlar dins la siá lenga.

Me n'auriá contadas de causas, mas lo cabdèt de Cransac, un desgordit de setze ans, me cridèt qu'èri pus Alemand qu'un Alemand. Anèri veire alara se lo meu sac èra plen. Dempuèi fau pas mina de res. Cal aver patit en país estrangier per conèisser la misèria d'un presonier...

Uèi avèm escodut a cò de Figueirac, l'òme pus ric de la comuna. Lo vin l'avèm pas patit ni mai las aigardents. Al sopar n'avèm manjadas de carnufalhas. Ne podèm pas mai. Pr'aquò nos cal cantar. Totes butam nòstra cançon. Totes. E l'Alemand perquè cantariá pas el tanben ?

Dos o tres jovenasses lo quilhan sus la taula. Braman :

— Bòcha, canta... Bòcha, canta...

El se ritz bestiament. Deu èsser bandat... Cresi que li an mesclada belcòp d'aigardent pel vin. Nos agacha un moment puèi comença :

*Ich will ein Liter trinken
Ein Liter, ein Liter
Ein Liter weisser Wein...*

Qualque cançon de marcha de l'armada alemanda, quicòm coma en França la cançon dels elefants, sabètz : un elefant... dos elefants... tres elefants...

*Ich will zwei Litern trinken
Zwei Litern, zwei Litern...*

Lo cabdèt de Cransac se lèva, brama :

— Sètz falords ! L'entendètz pas que ditz Heil Hitler ? Canta la cançon de Hitler !...

Tot lo mond braceja. Tot lo mond crida :

— Encara i creses a Hitler, i creses !... Tè ! para... Té ! amassa...

A còps de pès, a còps de ponhs, sacan defòra lo paure diable de cantaire que se plora sens res i comprene...

Puèi Figueirac me demanda :

— Qué voliá dire al just la cançon d'aquel pòrc ?

— Pas res de plan contra nosautres. Cantava : ieu vòli beure un litre, un litre, un litre de vin blanc.

— Nos mentisses ! copa lo cabdèt de Cransac. Ieu ai plan ausit. Cantava Heil Hitler...

Me cali. Sabi que degun m'escotariá pas. Còpi un tròç de pastís. Temps de l'escodre, temps de l'amistat...

VI

LA FIÈIRA

Ièr escodiàm pel darrièr jorn a la Selvaredonda. Uèi es la fièira de Nòvacèla.

Me soi lavats los pès dins lo blechin de coire, ai cambiada la camisa, me soi rasat. Seran lèu nòu oras. Cargui de cauças blavas pas tròp passidas, un veston negre tot nòu. Lo beret lo chimpi dins l'aiga de l'abeurador, lo freti, lo tusti sus una pòst. Aital tornarà blau e aurà lo temps de me secar sul cap, perque me'n vau a pè.

D'argent, n'ai plen las pòchas : l'argent de l'escodre. Veirai los camaradas, beurai. Se ne vira me bandarai.

Camini, camini content. De filhas passan en bicicleta. Esquilan, me rison per que totas me coneisson. Mas ieu ne reconeissi pas la mitat. Càmbian ben tant las filhas dins dos ans.

De jovents passan tanben. Eles esquilan pas e ne lèvan de posca. Soi pas que ieu a pè dins lo país. Davant la guèrra aviái pas lo sòu per crompar una bicicleta e ara cal demandar de bons e signar de papièrs per la mendre causa. Sabi pro que n'aurai pas, ieu, de bon de bicicleta.

Pr'aquò arribi a Nòvacèla. Susi, vistalhi lo fieiral nòu, lo fieiral vièlh. Ne vau beure un pinton a cò del Sanaire. Tròbi qualques ancians amics mas es sustot Ramon de Favòls, que voldriái veire.

Per una fièira coma d'uèi deu èsser vengut. Demandi de las sias novèlas a un e a l'autre... Es vengut ça que la. Menava un vedèl. L'a plan vendut, a çò que se ditz. Ara degun me pòt pas assegurar s'es anat a la gara embarcar sa bèstia. Se i anavi a la gara ? Oc, mas tanplan Ramon es demorat aici.

I a de mercants que prenon los vedèls sul fieiral, amb de camions.

Ai pas dinnat encara e serà lèu una ora. Me cal ben manjar pr'aquò. A cò de Briana benlèu i a maites de Malaregòls. Dubrissi la pòrta. Vesi lo cabdèt de Cransac al pus canton de la sala. Degun lo ven pas servir, e crida, insolenta totas las bònas. Me sièsi al pè d'el que demorava una cadieira e cridi coma el.

Alara nos pòrtan tot dins un còp, sopas e carnufalhas. Manjam de prompte, de prompte : lo cabdèt es pressat, se'n vòl anar dançar.

Lo sègui al bal, al cap del Barri Naut. Cal pagar per dintrar. La musica giscla dins la granda sala. Sul pasiment la joventut prautís. Una calor pesuga davala dels veirials.

Totas las filhas del redòl son clausas aquí dedins. Cèrcan de joves. Susan. Mai d'un casabèc es desfach. Aquel gost de susor que monta se mescla a la pudicina del tabat e a la sentor de las aigas de Colònha... Serà pas aicí que trobarai Ramon de Favòls.

Torni sus la fièira. Dels joves ne demòra pas un. Tot aquò galaupa al Barri Naut. Dins las aubèrgas i a pas que de vièlhs que pintorlejan.

Era pas la pena que venguèssi a Nòvacèla. Vau passar totes los cafès un darrièr còp, e se vesi pas Ramon, cap a l'ostal.

Tornegi, tornegi. Contra la botiga de Feral lo relotgièr, qualqu'un me tusta sus l'espata. Me reviri : Ramon.

Nos sarram las mans. Lo vòli prene trincar sul pic. Mas el :

— Pòdi pas. Cèrqui la femna...

— La femna, ieu respondi. Consí, la femna ? Mas siás maridat ?

El me fa veire lo det, amb la baga. E puèi me tira pel braç :

— Tè, agacha-la aval la miá Tereson, contra la banca, que mercandeja.

Nos sarram de la banca. La Favolata jove crompa de lana ròsa. Espèra un nenon per Sant Martin. Me demanda se soi maridat ieu tanben.

— Non ! respondi.

Puèi, broncament — sabi pas perqué soi tan bronc — lor tòqui las mans a totes dos e partissi a pè sul camin de Malarega.

VII

LA MESSA

L'annada es aboriva. S'acaba solament lo mes d'agost e tot lo blat es escodut. Sabèm pas mai qué far. Se se podiá laurar : mas es tròp sec. Alara copam de falguièiras apr'aquí, o reparam de bartàs, mas aquò es pas un trabalh.

Ieu voldriái trabalhar per de bon. Mas ont ? Pòdi pas demorar mai a l'ostal. Fèlix, cada jorn comanda un bocin mai, e me desagrada d'èsser comandat per un fraire. Quite de me logar, al mes d'octòbre serai pas mai aici. Entretant vau a la jornada, quand tròbi. L'autre jorn anèri curar lo potz de Baptista, ièr asclèri de tancs per una paura vièlha. N'ai un sadol. Serà pas aital que passarai la vida.

Uèi es dimenge. La campana sona lo segond de la messa. Lo mond montan vèrs la plaça. Ieu vòli pas anar a la messa.

Dels curats e de lor latin ne soi repasimat. E lo Bon Dieu me vei e sap pro de qué pensi, mas perqué uèi la fotra me ganha ?

Monsen lo Curat de Malarega, sèt看 pas malaürós dins la vòstra caminada. Trimatz pas gaire e governatz lo país. Vos sabètz virar del costat que lo vent bufa. Vos sovenètz pas mai de Pétain uèi e de l'Alemanha, quand nos conselhàvètz de partir... Ara parlatz de la Republica e de de Gaulle que, pareis, es tan devociós, e tot lo mond se vira amb vos.

Ieu i compreni pas mai a tota vòstra miscamasca de politica que mesclatz a vòstra religion. Tanben uèi vòli pas anar a la messa.

Las femnas vièlhas son ja dins la glèisa. Las sòrs del convent cridan lo capelet. Sul portal, los jovents, los meus camaradas espèran que lo sonièr clòque pel darrièr còp. Ieu dintrarai pas amb eles.

Me soi vestit del dimenge pr'aquò. Soi montat sus la plaça coma tot lo mond. Ai parlat amb lo cabdèt de Cransac, mas ara me tampi contra lo potz. Soi tot sol. Dins la glèisa entendi Troson de Tròs que buta lo *Kyrie*.

— E ben, lo Ric, siás arribat en retard per la messa ?...

Me reviri. Forcadièr lo vièlh me sona de sus la pòrta del seu ostal.

— Non ! respondi. Eri a la primièira uèi matin . Mas ara voliái parlar a qualqu'un, comprenètz, e espèri.

— Eras a la primièira ? T'ai pas vist. Pr'aquò me teniái drech contra lo cantussier... Sabes, un bocin de messa fa pas de mal...

L'escoti pas mai e me'n vau dins la carral de la Planòla. Dins lo prat de Colom, davant lo cementèri, me sièsi a l'ombra d'un bartàs.

Diable de messa ! Alara sèm pas liures aici ? Tanlèu que son dins la glèisa lo mond se comptan. E se degun vos vei pas sètz tractat de pagan, e de pauc-val.

Parlatz-me'n d'aqueles devocioses per paur o per mòda que se dormisson suls bancs quand lo curat presica, d'aqueles femnas que passan la revista dels capèls nòus, d'aqueles òmes que mercandejan las vacas darrièr lo benedichièr !...

Mesprèsi pas la religion, mas voldriái conéisser una vertadièira religion. Nòstre Sénher, qual sap qué pensatz en amont, luènh d'aqueles que vos prègan coma de bartavèlas en tirant los comptes d'un cambajon ? Qual sap qué pensatz d'aqueles crestians que vendrián pas solament quelques patanons a un aganit de Caramaus ? Qual sap qué pensatz de ieu que sosqui aquí darrièr lo bartàs a l'ora de la messa ? Mai que los autres me cresi e qun seriá lo meu dever ?...

A qué servís de tant soscar ? Uèi es dimenge, teni qualque briat d'argent, e ben ! m'anarai passejar. Anarai al pont de Viaur e pus luènh se cal...

Davali dins la carral, passi davant lo cementèri. Que de mòrts aquí, d'aqueles qu'ai coneguts ! Al portal levi lo cap. Alara me maini que sens i prene garda veni de far lo signe de la crotz.

Saquegi las espatlas e me'n vau. Darrièr ieu las campanas sonan : ja l'elevacion...

VIII

LO PONT DE VIAUR

Veni de dinnar tot sol al pont de Tanús, al pont de pèira, sul camin grand de la Cabana. Ai manjat de peis e de carn de vedèl. Lo vin èra del bon e se beviá plan, mas n'i aviá pas gaire.

Gaubèrt, lo patron de l'aubèrga, me coneissiá un bocin e coneissiá lo meu paire. Tot còp se sarrava de ieu per me demandar çò que veniái rebalar per aqueles travèrses. Cresiá, probable que cercavi de domaisèlas, e me parlava d'una cosina siá, del costat de Telhet, una filha supèrba, rica, polida.

L'escotavi sens brica lo contradire. El alara me portava un veirat de vin de mai en s'estremant del mond que manjavan, dins l'aubèrga...

Tanben ara me sentissi content, après un tal repais. Comandi de cafè e de gota per far tot davalat.

Gaubèrt me vol pas portar res pus. Vòl que lo sèga a la cosina per trincar amb la siá femna e amb la siá filha. Me tira pel braç. Me fa sièire sus una cadieira de bedissas blancas.

Bevèm de vertadièr cafè, e de « rhum » de davant la guèrra. N'acabam pas de trincar. Quora un, quora l'autre, Gaubèrt e la Gaubèrta me bufan dins las aurelhas :

— Tira, torna aici un autre dimenge, la te farem conéisser aquela mestressa, e ne seràs content...

Tròbi, pr'aquò, lo biais de pagar e de me n'anar. De sus la pòrta Gaubèrt me crida en capejant :

— A dimenge... A dimenge que ven...

Seràn lèu doas oras. Lo betum negre sus la rota s'empegonís pels sabatons. Camini del costat de l'ombra tant que pòdi.

Es encara tròp lèu per me'n tornar a Malarega. Encara ai pro lo temps de l'anar vistalhar lo Pont de Vaur, lo pont de fèr entre Roèrgue e Albigés, la meravilha del nòstre canton de tèrra. Oc, es una meravilha per nosautres païsans, de Molarés a la Barraca.

Los pepins mençonavan quora se comencèt. Se sovenián d'aquelas pèças de fèr que se rebalavan de Caramaus amb de cavalasses...

Nosautres, los pichons, tanlèu que podiàm còrrer luènh sens nos pèrdre i venièm, nos arrapàvem dins las escalas, nos escrifàvem per las romècs. Puèi a l'ostal nos cridavan, mas disiàm pas d'ont venièm.

Camini, camini, lo cap me torneja dins la vabor, las aurelhas me bondinejan. Daissi lo camin grand e sègui la carral.

Ara se vei lo pont de fèr. S'esparraca tot blanc d'un travèrs a l'autre, tan leugièr, diriàtz que se brandís.

Lo long de Viaur, de Caramausses pescan, de filhas mièjas nudas se solelhan suls rocasses o se chimpan dins l'aiga tebesa. Las ausissi que se rison darrièr ieu tanlèu que soi passat.

A cò de Brossin bevi tot sol una bièrra fadiòla. N'escampi la mitat e me'n vau. En amont una musica jòga. Qual sap se lo montarai lo costilh ? A mièg travèrs, a la primièira pila, m'arrèsti per polsar, me sièsi contra lo paredon.

De pèiras me redòlan suls dets. Doas o tres joventas me prautisson los pès, tant davalan de prompte. De jovents las assubtan. Tot aquò se tampa davant la granda placa per la legir.

Acabi de montar. Que de mond ! Sus la terrassa d'Anglés se ten un bal : òmes vestits de negre, femnas pòtas pintradas.

M'agachan de travèrs tanlèu que me sarri. Una joventa rafís lo nas: « *Ce paysan !* » Una serviciala aval me fa ben signe que i a de taula darrièr. Mas ieu compreni que la miá plaça es pas aici al mièg d'aquela nòça de mond rics...

Alara lo pont serà pas que pels « Mossens », lèu ! D'un darrièr còp d'uèlh l'agachi e me'n tòrni. Soi las. Per un dimenge sens messa...

IX

LA COSINA DE TELHET

Una altra setmana de passada, un dimenge de tornat ! Me rasi jos la trelha. Ai penjat lo miralh contra lo piquet. Ont anarai uèi ? Me languirai, probable !

Lo can japa. Qualqu'un dubrís lo portal. Mas seriá pas Gaubèrt del pont de Tanús ? Si. Me crida tanlèu que me vei :

— Sabes, lo Ric, ai agut paur que venguèsses pas. Mas aqueste còp te prendrai. Meni l'autò. L'anarem veire, aquela mestressa. Acaba de te rasar e met-te polit...

La mamà davala pels escalièrs. Gaubèrt li parla doçament a l'aurelha. Vòli jogar que totes dos s'èran donat lo mot. Me vòlon maridar uèi ça que la...

Veirem ben consí es la filha, e la passejada me cambiarà de Malarega. Cargui la camisa blanca, me pencheni. La mamà me fa relusir los sabatons. Trincam amb Gaubèrt, e un saut sus l'autò.

Qunes traucs per aqueles camins ! Los saquejals nos butan un contra l'autre.

Gaubèrt m'estipula lo seu plan. Los parents de la filha son al fial de tot. Mas per qu'ela se trache pas de res, farem mina de tombar en pana davant lo lor portal. Entre parents nos diràn de dintrar nos gardaràn per dinnar e se te sabes remenar coma cal, aqueste ser, prèstes serem a signar lo contracte...

Lo cloquièr de Telhet se vei, tot desquilhat pel tròn. Nos arrestam a un centenat de passes del vilatge davant un ostal sol que pareis consequent. Gaubèrt lèva lo capòt, brandís una clau...

Una femna vièlha, cadenada d'aur, sortís de darrièr lo secador. Ritz a Gaubèrt, m'agacha ieu de cap als pès e puèi me ritz tanben. Li desagradi pas, sembla, que nos ditz de nos avançar. Nos siesèm a la cosina. L'òme, de prompte, es aquí, monta de la botiga una botelha a cada man.

La filha es a la messa, pareis. S'apèla Cristiana. Bevèm un taçonat de vin blanc. I trempam de chaudiets rossèls que Cristiana a prestits.

Parlam vacas, buòus, pluèja e polit temps. Dins d'abòrd totes saupràn quantes de parelhs avèm a Malarega e se la nòstra bòria es de las bèlas.

Mas Cristiana ont es ? Ne sortisson pas jamai d'aquela messa. La maire s'avança sul camin, anarà a la glèisa se cal, la menarà la filha.

Demoram res que los òmes e nos carram mai de parlar. Se vòli, vendrai aici per gendre.

Las reparacions son nòvas o pauc se'n manca. Las tèrras son bonas. Cristiana es sola de familha.

Tornam beure de vin blanc. Ne tastam del roge, fumam. Soi aquí de dire òc e Gaubèrt me cacha sus artelhs amb los sabatons. Pr'aquò la voldriái veire Cristiana.

— Lo curat a presicat, benlèu, nos ditz lo paire... Anem a l'estable...

Un parelh de buòus guinets rómian aplatussats sus de palha fresca. A còps de pès los fasèm levar. Mon òme ne sarra un per las narras :

— Tè, compta las dents. Per de bèstias joves sabes que son polits. Maneja-los un pauc. Ne trobaràs pas los parius dins tot lo canton de Pampalona...

Las vacas son defòra. Gaubèrt me fa comptar las cadenas que son demoradas a la grèpia. Montam sus la fenial. Mesuram la piala. Me cal tastar un bocin de fen e reconéisser qu'es de bon fen de sòla, plan secat e saborós.

Las femnas son tornadas. Las entendèm que parlan dins la cort. Lo còr me fa polset coma cada còp que me vau trobar davant una joventa.

Vòli davalar de prompte, mas lo paire me bufa dins l'aurelha :

— Espèra que veiràs quicòm de polit.

Me tira pel braç, me mena davant una vièlha semal resconduda dins un canton. Bolèga de petaces, de jornals vièlhs e sortís un saconèl, un borson de tela grisa d'autres còps :

— Tè, lo gendre, para, para. Tè, vei ! Son pas bufècs aqueles...

E me daissa rajar dins las mans una dotzenada de loises d'aur.

— Veses, lo gendre, aqueles d'aquí seràn teus e mosiràn pas. N'ai maites ça que la, mas resconduts endacòm mai. Alara, d'acòrdi per la filha ?...

— Disi pas de non... Mas la vòli veire.

— E ben ! la veiràs. Tornem ensacar los loïses d'aur.

Los tornam ensacar. Davalam e dins la cort vesèm Cristiana, Cristiana que se vòl sarrar de nosautres mas que se sarra en garrelejant, tota desbigossada, pecaire... Ara compreni fòrça causas !

X

LA PROMESSA

Cristiana me dona la man, una man fina e cauda que fremesís dins la miá. Mas lo paire nos buta un contra l'autre.

— Anem, los nòvis, cal far mai que se téner per un det... Panatz-vos un poton...

Lo roge de la crenta me crèma lo cap entrò las avelhas. La boca de Cristiana se ven pausar sus la miá gauta.

— Siás ben pauruc, lo Ric, me ditz Gaubèrt se trufant...

— Montem a l'ostal, ajusta lo paire. Quand auràn plan dinnat s'afranquiràn totes dos...

Ai enveja de fugir pel travèrs en renegant coma un falord, mas la man de Cristiana me daïssa pas escapar. Las siás onglas ponchudas e talhadissas son prèstas a s'espintar dins lo meu braç. Cuti los uèlhs per montar. Gaubèrt ven darrièr ieu. Entre totes me trigòssan.

Tanlèu dintrar la maire nos fa sièire e pòrta de sopa de vermicèli. Lo paire brandís sa botelha e de prompte m'emplís lo veire. Cristiana tot còp lèva sus la mia cara sos uèlhs malautius coma rosegats de fèbre. E sentissi la siá camba que me frelha lo genolh.

Quora s'acabarà lo repais, que languissi de sortir defòra per insolentar aquel vièlh rainal de Gaubèrt ?... Encara nos pòrtan de polet e de carn de vedèl, d'ensalada, de peses desgrunats. E aquí... E aquí... Totes me vantan la bòria e la posicion, e la filha qu'es tan bona cosinièira.

Bevi de fotra e me tenon lo veire de plen, tament que lo cap me torneja.

— Trincatz ensemble, los nòvis, trincatz ensemble que seretz uroses totes dos...

Deu èsser lo paire que parla. Lo veire de Cristiana truca lo meu e la mitat del vin s'escampa :

— De vin n'avèm pro aici. Un autre poton, los nòvis, tant que i sètz...

Me lèvi. Ai al morre de partir aqueste còp. Cristiana s'es levada ela tanben, se quilha sus la poncha dels artelhs, m'ensarra lo còl amb los braces e me ven pausar encara dos potons sus cada gauta.

— Viva los nòvis !... Viva los nòvis !... cridan los autres... Anatz vos passejar una ora ensemble davant que siá l'ora de sopar. Vos sonarem...

Davalam pels escaliers braces en quèrba. Cristiana me pren dins lo seu claus. Aquí ieu la saquegi broncament per que me lasque e me sièsi per tèrra.

— Alara ! disi... De qu'es aquel trabalh aici ? Maridatz lo mond per fòrça ?...

Ela m'agacha un moment puèi en se plorant se sièi al pè de ieu. Gemega pietadosament :

— Tu tanpauc me vòls pas... Tu tanpauc me vòls pas...

Lo seu pel desnosat me gratussa lo còl. De lagremas siás me pivinan dins l'aurelha. La malmeni :

— Vai gingolar pus luènh.

D'un còp d'espaldas la mandì redolar sul glevàs.

Alara se lèva tota blanca :

— Tu tanpauc me vòls pas. T'auriái aimat pr'aquò. T'auriái aimat, tu.

S'estrèma lo cap dins las mans, s'apèva contra la camba d'un perièr. Plora pas mai, mas demòra aquí sens se bolegar, sens dire res pus.

Non, m'agrada pas. Mas pr'aquò ara la plangi. Que deu patir de veire las siás companhas fringar per las vòtas quand ela demòra dins un canton ! Ela tanben voldriá se maridar, téner l'ostal e careçar de dròlles. Mas qual la prendrà ? Qual ? Alara d'un còp ieu me soveni : Suson de Candaril, la vòta del Baldrac. Ieu que me cresi tant, cap de polida filha me vòl pas...

La fotra m'es passada e l'aire viu m'a refrescat lo cap. Me maini que Cristiana pòrta una polida rauba blava florada de blanc. Paura filha, probable sabiá que vendriái e s'èra vestida coma cal e penchenada. De qué podiá pensar en se miralhant uèi matin ? E aqueste ser, quand se veirà sola dins la cambra benlèu la prautirà sa rauba en maldisent lo sòrt.

— Cristiana... Cristiana...

La soni doçament.

— Mas si ! te vòli e nos maridarem... Vèni, tornem a l'ostal.

Se daissa menar. Davant de montar l'escalièr li suqui los uèlhs amb lo meu mocador que tròbi pas lo seu.

En amont, Gaubèrt e lo paire parlan notaris e contracte en tustant sus la taula.

Quatrena partida

Lo vent d'autan

I

ME MARIDI DEMAN

Me maridi deman. Camini dins la carral cap a Telhet. Pòrti dins un carton lo meu vestit novial lissat de fresc. En lo me plegant coma cal per que se rafiguès pas, la mamà se plorava.

Ieu la voliái consolar, mas ela m'arrestava :

— Es de jòia que plori, Ricon. Quand tornères d'Alemanha, èras pas coma los autres. Jamai non auriái cregut que trobèsses un partit...

Me'n soi anat tot sol. Aqueste ser lo Cònsol de Pampalona nos espèra, ieu e Cristiana, per nos registrar. Deman al jorn passarem davant lo curat. Totes los nòstres parents seràn aquí per nos agachar e cantaràn la cançon de las nòças :

*Aquesta nuèch
lo paure lièch
farà ringa-ringueta...*

Cristiana me tendrà pel braç, me prendrà dins la siá cambra, Cristiana que deman serà la miá femna !

L'anavi veire cada dimenge. Partissiàm pel prat rescondut aval lo long del rèc, butàvem las vacas tant de prompte que podiàm, barràvem la cleda, puèi nos siesiàm.

Cristiana, encara sabi pas se t'aimi... Lo teu còs jove mas desgraciat consí lo fiblavi alara. Me caliá respondre a tos potons e te parlar del nòstre avenir. Mai d'un còp me demandavas :

— Ric, es vertat, es vertat que vòls èsser meu ?

Serai ben tament teu. Deman lo curat nos espèra. Sabi que siás rica, coneissi lo teu còr. Es aital que la vida nos mena...

Mas non, soi pas un òme, ieu. Jamai non me saquejarai ! Totjorn me daissarai rebalar ! Coneissi que t'aimi pas, Cristiana. Es pas de tu que somiavi dins ma prima joventut quand aviái lo temps de somiar.

Me pòdon dire totes que siás un polit partit, mas perqué alara degun te preniá pas ?

Qué seriás venguda sens ieu, se Gaubèrt aquel dimenge m'aviá pas menat al teu ostal ? Tanturla seriás demorada !

Aital camini sens solament levar los uèlhs, me truqui mai d'un còp per las pèiras, mai d'un còp una romèc m'escrifa.

— Lo Ric ! Lo Ric !...

Qualqu'un me sona d'una votz escleta :

— Alara, aquela garrèla la prenes ?...

Lèvi lo cap : Marinon del vesin...

E òc ! la preni, mas tu degun te pren pas ! respondi sens me revirar.

Vòli sègre lo meu camin mas l'autra me sona totjorn :

— Ricon, Ricon, camines pas tant de prompte. Quand serà la tiá femna, auràs de temps de rèstas per la veire, vai... Sèm pas mai amics, nosautres dos ?

— Marinon, sabes.

— Sabi... quand èrem pichons... mas quand tornères d'Alemanha es amb ieu que t'auriá calgut venir. Siás pas vengut e prenes la garrèla...

— Garrèla o non, l'aimi.

— Tu, l'aimas ! Alara siás pas lo que cresiái. Vai-te'n e siagas urós...

Es partida, o benlèu s'es estremada darrièr lo bartàs. Perqué me parlava aital ? Se soven d'una risèia, del temps qu'èrem dròlles, que gardàvem las vacas a la Devesa, benlèu ?

Just que i passi davant la nòstra Devesa. Es aquí que me siesiái quand fasiái lo pastre. Per temps de pluèja m'abrigavi aval dins aquel secador. Lo pòdi ben tornar veire un darrièr còp. Amb lo cròc de fèr dubrissi la pòrta. Dedins aquò sentís la tèrra trempa e las fuèlhas prautidas. Me sièsi sus un soc que se dormís aquí dempuèi mai de vint ans. Reconeissi la mendre pèira de la paret, lo mendre gistèl de la travada. Dins un canton los bugalhs de l'an passat son quilhats.

Las gadafas pendòlan a una cavilha.

L'an passat a la sason de las castanhas trigossavi ma misèria dins las carrièiras de Breslau. Ongan castanharai pels travèrses de Telhet.

Deman, me maridi deman, la me cal téner la promessa !...

E se la teniái pas ?...

II

SE LÈVA LO VENT D'AUTAN

La pòrta del secador se barra sus ieu. Se lèva lo vent d'autan. Ça que la dempuèi lo matin aquò se compreniá : los pols cantavan de luènh, e totara Marinon que se risiá de ieu.

Se risiá ? Alara consí me disiá : « Quand tornères d'Alemanha es amb ieu que t'auriá calgut venir !... » Mas qual sap, benlèu me mentissiá ? Marinon... E deman Cristiana ? Non. Se pòt pas.

I se vei pas res dins lo secador. La castanhal crida defòra. Que dure lo vent d'autan, que perdure ! Vent d'autan del jorn que dura nòu jorns. Nòu jorns que comptaràn, probable, dins la miá vida...

Tot decidit. Aquí, dins un canton, pausi lo vestit novial. Lo trobarà ben la mamà, lo primièr còp que tornarà gardar los pòrcs. Encara bufarà lo vent. Paura femna, dintraràs dins lo vièlh secador. Te ploraràs, mamà, e veiràs lo carton. Que siá pas trop rafit lo vestit de tant d'amor que l'aviás lissat.

Mamà ! Ont serai ieu que te poirai pas consolar ? Me sembla que pèrdi lo cap. Non, la vòli pas, Cristiana. Me fa aissa Telhet. Me cal partir, me'n cal anar. Qué diràn lo mond ? E Marinon, qual sap ? Marinon...

Me lèvi, dubrissi la pòrta. De per defòra la torni barrar, tiri lo cròc, l'estrèmi jos una pèira. Me reviri, lo vent me pren, me buta contra lo bartàs. Un bocin pus luènh tròbi lo pas. Sauti dins la Devesa del vesin. Cridi :

— Marinon... Marinon...

De fuèlhas secas revoluman en cricassejant. Las primièiras fuèlhas de la davalada ! Lo bartàs se plèga, las romècs se brandisson totas rebussadas.

E Marinon es amont al cap de la Devesa. Ni mai se revira pas. Pòdi cridar, lo vent es contra ieu, que me còpa l'alen :

— Marinon !...

Ela ten lo capèl d'una man, de l'autra dubrís la cleda. Ara la vesi pas mai : se'n va dins lo camin. Serà lèu al seu ostal...

Se i anavi, que li parlèssi per tot de bon. Mas benlèu solament me daissarián pas dintrar, los Tònis. Se ririán lo plen cais, me prendrián per falord. Pr'aquò Marinon ?...

Marinon... Se ririá ela tanben coma los autres !...

Mas alara perquè fugissi ? A Telhet d'aquesta ora, Cristiana agacha sul camin se me vei arribar.

I aviá la cordurièira uèi pel darrièr còp de man. La rauba blanca serà prèsta e mai serà talhada de biais. Degun coneisserà pas la miá femna per garrèla, deman quand li donarai lo braç...

Garrèla ! ò ! non, la vòli pas. Quna vida seriá per ieu ? Cada ser al lièch... E la sabor d'aqueles potons !... Val mai sègre lo vent e lo capval me tira.

Davali... davali... Al fons de la Devesa la castanhal e puèi lo travèrs. Lo vent ara se sentís pas mai. Las fuèlhas amont passan nautas a frelhar las nivols.

Una pèira redòla. La tèrra me lisa jos pès. Per tombar pas dins lo rèc abraci la camba d'un garric. Dejós, lo riu cascalha. La planca se vei e mai la carral que s'arrapa. A la cima, Telhet...

Encara soi pas tròp en retard. Lo vestit lo pòdi tornar quèrre. E galauparai per montar. En amont se languís Cristiana que m'espèra. Per ela deman seriá la fèsta de l'amor.

L'amor ! Perqué disi l'amor, quand aimi pas degun ? Dempuèi que soi nascut la vida me maca lo còr. E per acabar de lo me prautir : l'Alemanha... Ara que ne demòra del meu còr ? Mas me plangerai pas, plangerai pas degun. Cadun se leca coma pòt. Que cadun pòrte la siá pena.

Sèm pas coma los autres, los joves que tornam de luènh. La pèira que se desraba de la ròca maire, cal que redòle, cal que rebale. Aquí s'arrèsta, lo pè la buta ; aval cabussa, l'aiga la pren.

Me reteni pas mai, sauti dins lo rèc. Asagui. I a un vial lo long del riu, de l'autra part. Lo sègui contra capmont per copar pas la carral de Telhet.

Lo vial se pèrd, travèrsi lo romegàs. M'embolidoni dins un prat. Me cal montar sul truc, que me torne butar lo vent.

III

A LA GARA

Me soi arrapat pel travèrs. Davant lo castèl de Vesas l'ai tornat trobar, lo vent. Veniá contra ieu, sul camin de Florentin, e levava de posca.

D'una man sagavi los uèlhs, de l'autra teniái lo berret. Vesas, Florentin e puèi Telhet. Eri aquí de butar tot drech. Una carral pr'aquò se dubrissiá costat esquèr, que partissiá sabiái pas ont. E l'ai seguda. Era solament un acorchi que m'a menat sul camin grand. Un darrièr còp d'uèlh en rè, un saquejal d'espatlas, me soi abandonat. Lo vent me preniá contra Roèrgue.

N'anavi, n'anavi. Pels ostals, los cans japavan a l'estrangièr. Dins un vilatge un fabre a quitat de tustar sus l'enclutge per m'agachar e m'a cridat quicòm. Benlèu me coneissiá. Ieu ai pas respondut, soi partit encara mai de prompte.

Me caliá sarrar tot còp que las autòs passavan o de camions amb la topina del carbon de lenha. Tot còp una bicicleta tanben, una bicicleta : qualche vailet, un obrièr del camin de fèr, de Caramausses amb de sacas, e aquela filha que m'a crosat : aquela filha...

A cada còp de pedala lo vent li voliá panar la rauba. Ela d'una man la tirava pro bas. Mas lo guidon s'es desvirat. Caliá ben las doas mans per lo mantèner. La rauba a tornat prene vam e l'ai vista la cuèissa nauta... Pas un brieu. La filha a pedalat encara pus fòrt. Dins d'abòrd es estada luènh. Me soi pas revirat...

Una vièlha dolor s'es desrevelhada prigonda, l'aganiment de la miá carn. Talent novèl que te coneissi, perquè lo sang me rebolís ?...

Es pas per ieu la joventa que passa. Demòri sol sul camin grand. Sentissi aval coma una nose al fons del còl, que pòt pas davalair. Tot l'amarum de las amors mançadas la prima de mon joventum, parfum trist de las amors compradas dins aquelas cambras de nuèch. E puèi lo rire de las filhas, la barraca dels estrangiers...

E camini, camini... Quant de temps ai caminat ? Me tròbi dins una carrièira. Aquò sentís la vila. I a d'ostals nòus de cada part e d'aubèrgas e de garatges. Aval darrièr los òrts, lo camin de fèr e mai las bastendas de la gara ! Me reconeissi ara solament : soi a la gara de Nòvacèla.

Aqueste còp sabi que partirai luènh : prendrai lo tren. Me cal anar veire l'ora. Viri als quatre camins, passi la barrièira. Encara una rengada d'aubèrgas. Agachi pas enluòc. Me teni lo long dels òrts, sus man esquèrra. Aquí lo cledon de la gara. Frelhi la paret, dintri dins la sala d'espèra.

I a pas degun. Las trapèlas son barradas. Es clavada la pòrta que dona suls trepadors. Legissi las plancardas : quana serà la bona ?... N'i a una aquí de rosselosa amb tot una tièira de noms, de vilas e de garas, e los oraris, e los numeròs. Mas i me pèrdi ieu : Tolosa... Puigcerdà... Direccion París... Sabi pas solament çò que cèrqui.

D'una man tòqui lo pòrtafuèlha que me confla la pòcha falsa de la vèsta. Quant de temps me va durar l'argent : una setmana, un mes ?... E puèi lo reballadís que va tornar. Per un còp de cap me gastarai la vida. E me sentissi las e flac. D'aver tant caminat lo vesadum m'es tombat. Me sieirai sus un banc aquí entrò que se dubriga la trapèla. Lo primièr tren prendrai... Sus Rodés o sus Albi, que m'es egal...

Mas non. Encara tot se pòt tornar petaçar. Cristiana es un polit partit e la bòria es bèla ; falord que soi ! N'ai qu'a dintrar dins una aubèrga telefonar a Telhet. Pòdi trobar una bona rason. E prene un taxi puèi. Oc, dirai qu'èri amb de camaradas d'Alemanha que beviàm un còp per festejar lo meu maridatge.

Sortissi. Lusís tròp la primièra aubèrga. Val mai aquela aquí. Ça que la dins l'ancian temps amb Ramon de Favòls tot còp i èri dintrat... Mas uèi la pòrta se vol pas dubrir. Buti, la pòrta tusta e soi dins una sala negrosa.

Al comptador se ten una femna grosseta, grassòta, pel descolorat, pòtas pintradas.

Demandi :

— Se pòt telefonar ? ...

Ela m'agacha, s'entreritz :

— A !... coneisses l'ostal ?...

— Oc, qu'es pas pel primièr còp que veni....

Alara ela me cuta l'uèlh, dubrís una altra pòrta :

— Avança-te !...

IV

L'OSTAL DE LAS FILHAS

Me soi avançat. La coneissiái pas aquela segonda sala. I a de taulas rojas, bassas e cortinòtas de caduna dos escabèls. Un ridèu pesuc, roge tanben, acapta la sola fenèstra. L'electricitat dona. Sus las parets gipadas de verd, a mièja auçada, una siga-sèga d'aucas pintradas, color de rovilh.

E puèi aval dins aquel canton de qu'es aquel òme : un fotral de negre que se brandís davant una tambora ? S'esparraca. La siá camisa citron li tomba sus las calças, e m'agacha. Mas non, se bolèga pas. Es solament un negre de carton. La tambora retronís pas brica.

I a pas degun. Una sonariá esquila enlà dins qualque corredor. Lo telefòn qu'es pas liure, probable. Me sièsi per esperar.

Pas un brieu. Darrièr lo negre una altra pòrta encara que se dubrís. Una femna que dintra dins la sala. Mas alara ont soi ? La femna se ten los ponhs sus las ancas. De qué son aquelas calças blavas de pescaire copadas a mièja camba ? Aquel cossatge negre de velós, sens margas, que tant badalha davant?

— *Ah! chéri, tu m'attends !...*

La femna tira un escabèl, se ven sièire al prèp de ieu.

— Qué bevèm ?... me demanda.

E me passa la man pel còl.

Alara ieu compreni : la femna es una filha... E l'ostal ?... Mas sabíai pas qu'a Nòvacèla se trobès un ostal parièr. E lo cercavi pas.

— Bièrra o sodà ?...

Me reviri. La femna del comptador.

— De bièrra... Dos mièges..., respond per ieu la filha que me sarra encara mai.

La bièrra es bona e fresca. Mas ai lo cais tament sec ! Generosa, la filha trempa solament los pòts dins lo seu veire e lo me dona :

— Tè ! beu, que la bièrra ieu la pòdi pas acabar...

Lo veire es marcat de roge a l'airal dels pòts. Pr'aquò lo preni. Bevi còp sec e tusti per pagar. La filha se lèva, me sauta suls genolhs per i se sièire camba aici, camba alà. E mai la me cal téner de las doas mans per que tombe pas. Ela me pausa lo cap sus l'espatla...

Mas es tornada, la femna del comptador. Es vertat, ieu aviái tustat. Cal pagar.

La femna m'agacha, encara s'entreritz :

— Oc, i a las doas bièrras, e puèi ara la cambra tanben.

— Oc, la cambra, me bufa la filha dins l'aurelha. La cambra per anar far l'amor...

La femna espèra totjorn. La filha se quilha sus mos genolhs, d'un còp d'esquina me dessarra las mans e se buta en rè.

Ieu alara sortissi lo pòrtafuèlha. Aquí un bilhet gròs. Mas me lisa de pels dets. La femna lo me desraba :

— Ai pas de moneda per ara, me ditz. La te farai quand tornaràs davalar...

E me cal montar ça que la. La filha me tira pel braç. Trabuqui pertot coma se i vesíai pas. Darrièr ieu un escabèl tomba. Lo negre que s'esparraca trantòla e m'escarnís...

Sens me regardar travèrsi lo corredor. La filha se despren de per ieu, monta pels escaliers. Ni mai se revira pas. E cantusseja. Sap ben pro que la sègui.

Mas davant una pòrta s'arrèsta :

— La miá cambra. Vèni...

Dintram. La filha darrièr ieu dona un torn de clau.

Es pro bèla aquela cambra, e nuda. Los contravents son sarrats mas lo jorn dintra pr'aquò. Aquí lo lièch coma un lièch d'escòla, un simple matràs pausat dessus. Aval lo robinet de l'aiga, la pila e de terralhas blancas. Contra la paret una sola plancarda : los articles d'una lei.

La filha a quitat de cantussejar.

— Alara ! me ditz. Siás tot perdut. Es pel primièr còp que venes en ostal ?

— En França, òc pel primièr còp.

— En França... Mas alara ont èras ?

— En Alemanha... Breslau, la Silesia.

— Coneissi, i passèri, e mai Oppeln, Ratibor...

— Tu, en Alemanha ?

— Oc. Partiguèri joventa, un còp de cap. Tres meses de camp. Lo « pof ». A ! mas sabes, tanplan coma ieu, sabes. E puèi la liberacion e la « visita » a la frontièira... Aital...

Alara l'agachi, la filha, coma se l'aviái pas encara vista. E mai li voldriái parlar. Mas ela se revira, dubrís lo robinet de l'aiga :

— Anem, sarra-te. Per un repatriat te farai un prètz.

V

L'ÒME DE SUS LA PÒRTA

La filha es demorada denaut, en cambra. Soi davalat tot sol pels escaliers. Ara dins lo corredor me tornegi. Quna pòrta me cal dubrir ? Aquela d'aquí, me sembla. La saquegi.

— E la moneda ?... Siás tot perdut !

La femna del comptador es sortida sabi pas d'ont. D'una man ten un planponh de bilhets e los me dona. Sens prene lo temps de los tornar comptar los rebostoiri per los butar dins la pòcha falsa de la vèsta.

La femna totjorn s'entreritz e m'agacha. Se sarra de ieu a me frelhar.

— Anem, me ditz, mon pichon, siás un messorguièr. L'ostal lo coneissiás pas brica. Es pel primièr còp que venes aici.

Respondi pas. Me buti contra la paret. La femna m'agacha encara mai.

— Paure pichon, te manjarai pas, que manjam pas degun las femnas aici, o sabes... Mas qual t'aviá donat lo mot de passa, lo telefòn ?...per poder dintrar ?...

— Lo mot de passa... Lo telefòn... Es vertat, ieu voliái telefonar...

La femna s'entreritz pas pus. Me tira pel braç :

— Paure pichon, de qué te servís de far lo nèci aital ? Se te vesia, la tia maire te cridaria...

Oc, me sentissi tot nèci aquí, sens saber ont me claure. E la femna que me brandís. Mas se tòrna entrerire. Dubrís la pòrta de servici al cap del corredor :

— Vai-te'n, vai, fotralàs. Lo còp que ven t'amigadaràs...

Soi sortit. Lo vent s'es pausat. Tot lo cèl casteleja. Una gròssa gota de pluèja me tomba sul nas.

— Savinhac, dempuèi que t'espèri !... Me reconeisses pas ?...

Qualqu'un, de per darrièr, me tusta sus l'espatla. Aquela votz. Me reviri... Non, lo reconeissi pas, l'òme que s'apèva d'un acacià. Un òme benlèu seriá tròp dire, un jovenòt a mina de vièlh, las gautas blancas de marrida carn, tot pelbufat, sens res sul cap, la siá vèsta blava de mecanician que pendòla.

E braceja :

— T'ai vist quand dintravas... Mas que siás estat long !... Anem, me tòcas pas la man ?...

Li doni la man perquè la vòl. La me pren, la me sarra lèu fach, puèi m'alisa lo ventre, dos o tres còps. Ieu pr'aquò demòri mut.

Alara el :

— Savinhac, non, te sovenes pas ?... Soi Revalh, lo teu amic a l'escòla de Nòvacèla...

Revalh. Es vertat. I aviá ben un Revalh a l'escòla. Mas èra pas lo meu amic, que lo trobavi tròp nene : aviá cinc ans de mens que ieu. Aquò me tòrna ara.

— Va plan, disi. Dempuèi lo temps que nos èrem pas vistes... Anarem trincar se vòls...

— E ben, tu pagas ?...

— Oc, pagarai. Mas pas aici. Amont als quatre camins. Vèni...

E montam. A l'aubèrga ieu me vòli sièire, mas Revalh me cuta de l'uèlh :

— Espèra, me ditz. Espèra. Tant val beure quicòm de bon...

Se sarra de la patrona, li parla tot doçament. Ela m'agacha, capeja, dubrís una pòrta al ras de l'escalièr. Revalh me fa signe. Dintram.

Sèm dins una espècia de corredor negre, una rèiresala mosida que put la barricalha e lo cagador. Al canton una taula, tres cadieras. Nos siesèm.

Dins un moment la patrona es aquí, amb dos veires e un pegal d'aiga fresca. Tira del faudal rebussat una botelha nuda, sens cap de papièr de marca. Un rajolal dins cada veire : de pastís...

— Se ne volètz mai, nos ditz la patrona, tustaretz a la pòrta...

E se'n torna.

Revalh me voja d'aiga. Trincam. Lo pastís lacheja. Per de pastís de farlabica a polida color e se daissa beure...

— Veses, me ditz Revalh, que coneissi totes los traucs...

— Trabalhas empr'aicí ? demandi.

— De còp en còp, per oblidar pas.

— As pres un mestier ?

— Ni mai ni mens... Trigòssi... A se aviái d'argent coma tu, que las anariái veire pus sovent, las filhas de l'ostal, aval... Savinhac, seràs brave. Cal que me digas tot. Amb quina siás montat ?...

Ieu acabi de beure, pausadament. Ara sabi pas consí me demòra al cais un gost de potinga, e de desfèci. Pr' aquò me lèvi :

— Revalh, cridi, cala-te...

E tusti a la pòrta : un autre pastís...

VI

LA BICICLETA

De pastís n'avèm tròp begut e ieu ai tot pagat. Sortissèm de l'aubèrga.

— Savinhac, me ditz Revalh. Tu siás un amic, un bon amic...

E se'n va, vira sus la gara. Aval la barrièra se lèva, lo tren ven de passar. Ont anarai ieu, ara ?...

A ! se me podiái fisar a qualqu'un, se qualqu'un me podiái recaptar : un amic, un bon amic, coma disiá Revalh. Ramon de Favòls, benlèu ?... Mas non, el me comprendriá pas. Lacòsta... Se sabiái ?... Lacòsta.

En Alemanha, cada còp èra aquí per me téner sul bon camin.

Tantòli. Veni de montar sus la plataforma de la bassacula que se'n pesa los carris e lo bestial gròs. Davant ieu tot se balanceja : la barraca del pesaire, e lo blau de la placarda : Nòvacèla, Sauvatèrra... Quantes de quilomètres ? Patissi per apariar las chifras...

Dins l'òrt, la serviciala de l'aubèrga quita d'expandir de bugada per m'agachar e se ritz.

La piona de l'electricitat, pr'aquò me sembla pro fèrma. La sarri de las doas mans...

— Siás bandat ! me crida la serviciala. Ten-te plan que tombaràs pas...

Apèvi lo front contra la piona per sentir la frescor del fèr. Non, soi pas bandat, me cal pas èsser bandat. Lo cap me pesa solament.

De qu'es aquò ? La filha giscla. Replegada dins un lençòl s'es amorrada per tèrra. Lo cledon de l'òrt se dubrís. Los arams se fiblan, las toalhas ondejan. Se torna desrevelhar, lo vent...

— Qual es bandat ?... cridi a la filha que se lèva tota moqueta. Ela me sortís la lenga e se boissa lo nas...

De la man li fau signe :

— Adieu-siàtz, filhòta !... Adieu-siàtz...

— Falord, me respond ela. Falord...

Li viri l'esquina, me'n vau. Travèrsi lo camin coma se dançavi, de tant que lo vent me brandís.

Me pòdes esposcar, vent vièlh de la miá tèrra, trigòssa-me, foita-me la sang, tu que tiras la vilaniá. A tu me soi fisat uèi, ont es que me prendràs ?

I a pas degun per la carrièira longa, pas degun al caireforc. Una sola pòrta de dubèrta, la del primièr garatge, un garatge tot nòu : parets blancas, teules roges e letras gròssas encara pus rojas, una placarda pintrada de fresc :

Autos — Motos — Cycles...

Cycles ?... M'arrèsti... Una bicicleta, me cal una bicicleta. Lacòsta, me'n soveni, èra de Durenca. A solelh colc pòdi èsser al seu ostal. Dire que nos sèm pas escruches ! Probable que lo trobarai.

La dolor de cap m'es passada. Sus la pòrta del garatge escupissi dos o tres còps per me desempegar lo cais. Dintri.

Degun m'agacha pas. Lo garçon, amb de pelhas negras de betum d'ais freta sabi pas quines maquinatges. Agenolhat sul pasiment, calamèl al ponh, lo patron sòuda a l'autogèn. Espèri. La pèça de fèr fresineja al buf de la flamba que la travèrsa...

Pr'aquò, al mièg de las belugas, l'òme lèva lo cap sens quitar las lunetas negras.

— Qué vòls ? me demanda.

— Una bicicleta...

— As de bons ?

— Non...

El gronís quicòm e torna passar la flamba sul fèr, longament... Puèi encara me demanda :

— D'ont siás ?...

Una question aquí que m'agrada pas gaire :

— D'un bocin pertot, respondi.

— A...

L'òme s'es levat. Las lunetas sautan. De qué me servís de messorguejar ?

— Oc, disi, èri de Malarega mas torni d'Alemanha...

L'òme vira de botons. La flamba s'escantís.

— D'Alemanha, repetís l'òme. D'Alemanha. Ieu tanben èri presonier.

E me soritz :

— Una bicicleta sens bon, n'ai una... vièlha... de femna... se te pòt anar...

VII

LA MENINA

Sul camin del Navech me'n vau en bicicleta. Viaur es aval al pont. Lo vent es contra ieu. Pedali pas gaire, tot còp sarri los frens. Ara me cal virar.

Una bicicleta... Despuèi que m'en caliá una. Poder partir coma los autres luènh, a las vòtas los dimenges, e tornar lo matin quand los pols cantan, solament. Veire de país, traversar de vilatges e puèi sonar las pastras quand òm las coneis pas...

Una bicicleta... A ! se pus lèu l'aviái comprada ! S'aviái pogut ! Perdiái lo cap de trevar pels travèrses, e seriái pas anat al pont de Tanús tal jorn que me soveni, ni a Telhet.

L'ai frelhada la paret del pont. De l'autra part preni la còsta. La montarai. Susi, tot tremp. Una altra davalada, sus Ceòr, cresi : Castèlpèrs. E ara sus Aliòs, Lentin, Ledèrgas, sabi pas ont. Camins de pèira, alquitran negre, e pedali totjorn.

Dubrissi la carta *Michelin* a cada virada, una carta vièlha que lo patron del garatge m'a tornada sul compte.

Lo vent lo còpi, lo vent me pren, puèi de longa l'ai contra ieu. A Telhet qual sap se m'esperan encara ? E Cristiana... Mas non... Cristiana... Pedali mai de vam, a ne pèdre l'alèn, tament que lo còr me tusta.

Sus man drecha daissi lo camin grand. Lo capval me tira. Sauti sus de rocasses que degun a pas trussats. Quiti de pedalar. Un mormol d'aiga, una frescor que monta : un rivatèl e lo molin coma sus un image. Mas perqué son barradas las pòrtas ? S'ausís pas cap de mecanica, fuma pas brica lo fornèl... I a pas degun aici. Legissi sus la carta : molin de Clari. L'ai ausit endacòm aquel nom...

Ara lo teni lo camin de Durenca : aquela còsta, e lo vent, tot lo vent darrièr ieu per m'ajudar. Ni per ajuda ne pòdi pas mai. Es a pè que me cal montar.

Un monument aquí sus aquel ròc, per aqueles travèrses. M'arrèsti. Una lausa bèla, la crotz de Lorrena. « 6 d'agost de 1944 » ditz una placa, e puèi la tièira dels mòrts. Quantes, quantes... Sèt, de jovents totes, e mai encara, per subrenombre — ara compreni — lo nom del molinièr.

Me soveni. Sul camin de Malarega quand tornavi d'Alemanha, consí me disiá lo calfaire : « Al molin de Clari, a la barraca de Viaroja, pertot nos sèm batuts... »

Ieu, jamai contra res, ni contra degun me soi pas batut. Quicòm me sarra, sabi pas qué.

Me viri de caire. De qué ? Maitas lausas de l'autra part, de lausas pus pichinas que s'arrapan sul puèg coma las estacions d'un camin de crotz.

Baissi lo cap, buti la bicicleta. Jovents que sètz mòrts aici, perquè vos tròbi uèi ? 6 d'agost de 1944, quand regisclava la vòstra sang, a l'ora que tombàvètz, de qué fasiái ieu ? Trabalhavi per l'Alemanha. La libertat que m'avètz gasanhada, la meritavi pas. E ara de qué me servís la miá libertat ?... Fugissi. Son tornadas las idèas marridas. Camini coma un desvariàt. Trabuqui tot còp per una pedala.

Me soi tirat de pels travèrses. Benlèu l'ai mancada la bona virada. Sus la carta me reconeissi pas pus. Dos ostals, un de cada part de camin, amont. Un saut sus la sèla, pedali. M'arrèsti al primièr portal. Daissi la bicicleta dins la banqueta, travèrsi la cort. Monti per l'escalièr, la pòrta es dubèrta. Avanci lo cap.

— Silvanon... Silvanon...

Una menina es aquí, lo braces dubèrts se geta sus ieu, e se plora.

— Silvanon meu, sabiái que tornariás...

E me pausa dos potons sus las maissas. Ieu me recuòli.

— Ep !...

Un òme me sona e me fa signe aval pel camin, davant l'autre portal. Davali, vau a el. La menina crida sul balet :

— Silvanon... Silvanon...

— A virat lo cap, me ditz l'òme. Silvanon èra lo seu dròlle, aviá pas vint ans. Se teniá sul portal quand los Alemands passavan. Montavan del molin de Clari, lo maquis los aviá atacats. Enferonits per la batèsta, lo vegèron aquí, el, tan jove, e lo prenguèron. Pareis que lo gardèron a la preson de Rodés e que l'afusilhèron puèi a Santa Radagonda coma desconegut. Mas al just degun sap pas res. E la vièlha espèra totjorn. Quand vei un jovent davant la pòrta, ela lo sona : Silvanon...

Lassa de cridar, la menina s'es tornada claure dins l'ostal.

— Paura vièlha !... disi ieu.

L'òme expandís lo braç :

— Tot aquò sens lo maquís seriá pas arribat...

VIII

LO ROGE DELS PÒTS

Tot aquò sens lo maquís seriá pas arribat... E sens los Alemands... E sens la guèrra, primièira causa de tot... Qual la voliá la guèrra ? De cada part del flume, de cada part de la montanha, cadun respond del seu biais. Serà pas ieu que respondrai.

Que de mòrts, de lausas que se quilhan, crotz de Lorrena, crotz de fèr, e pus luènh, plan pus luènh sus las planas de l'ivèrn, l'estela roja ! De qué servisson tantas lausas e tantes de simbèls ? Clòsca de mòrt n'es que clòsca de mòrt. Se revèrtan jos la tèrra los òsses totes.

Drapèus que se desplegan dins lo vent, cançons dels soldats, musicas dels regiments : es aital la victòria. Los mòrts, per eles n'i a pas de victòria. E nosautres los requesits, darrièr qun drapèu nos tendrem, quina plaça serà la nòstra ? Sus qual tiravan las armas que fargàvem en Alemanha ?... Mas las usinas en França per qual trabalhavan del temps de l'ocupacion ?... E las vacas que se vendián a la fièira de Nòvacèla, benlèu en consèrvas se n'anavan sul front rus... Alara !... Pòdi ben rasonar, rasona que rasonaràs...

Aqueste ser a Telhet me prendràn per caluc.

Sul camin de Durenca me soi siegut darrièr los grifols a l'abric del vent. Susi de pertot. Amb lo mocador m'eissugui lo front e lo còl. Quiti la vèsta. Es alara que vesi sul papach de la camisa, al segond boton, una dobla dèca roja, de roge gras que sentís lo parfum, de roge dels pòts : la filha de Nòvacèla.

Rebostoiri lo mocador, i escupissi dessùs, freti tant que pòdi sus la dèca. Lo roge s'expandís ni mai partirà pas. Me lèvi, tòrni cargar la vèsta, mas sens la botonar que susi de tròp. Monti sus la bicicleta. Dos o tres còps de pès per prene vam. Lo camin davala, tot reganhut de calhaus trussats gròs e de grava fresca. Ai alongat ça que la. M'auriá pas calgut passar per la Selva, ni per Garissons, lo darrièr masatge.

Lo camin se vira. Lo vent me dubrís la vèsta, en plen. Me pòdi pas empachar d'agachar la camisa. Aquela dèca. Perqué me marcava aital la filha : un poton, dins la cambra quand èrem sols ? Aquò s'apelava l'amor. Pr'aquò la reconeisseriái pas solament, la miá mestressa d'un quart d'ora. Part benlèu a la votz, quand me parlava d'Alemanha :

— Tres meses de camp... lo « pof »...

Sens la guèrra, aquela filha seriá demorada al seu ostal. L'auriái pas trobada uèi a la gara. E puèi... La guèrra es pas causa de tot.

Tiri una man de sul guidon, la pausi sus la camisa que se veja pas lo roge dels pòts.

Lo camin davala mai, la bicicleta pren vam. De cada part las pèiras regisclan. Ni per dèca me cal frenar, de las doas mans. Sarri... Tròp... Los dos cables an petat al còp. E ara me mordissi los pòts. Los arbres venon sus ieu tan prompte. I a una còrda de pèiras, long del valat. Tornarmai lo camin se vira. Preni paur, de cada part geti los pès. Cuti los uèlhs.

Ai cridat... Ai cridat... Soi dins lo valat lo cap primièr, de sang que raja. M'acostairi. Un autre cridal. Darrièr ieu la camba drecha : la pòdi pas bolegar. Ni per m'apevar sul coide, me tornarai pas levar.

Mas i a qualqu'un. Un carri que davala, l'ausissi. Serà lèu aquí.

Me tòrci, soni : A ieu !

Una agulhada que tusta, un òme renèga :

— Òu roge, puta... *Verflucht nochmal...*

Lo carri s'es arrestat.

— *Kaput, Kamerad... Kaput...*

Me regassi. Un Alemand que me brandís. Un autre tanben que se baissa.

— *Was ? disi. Was...*

Mas ja eles m'an tirat sus l'èrba.

Oc, son dos Alemands, dos presonièrs amb d'esclòps, de vestits que pendèlan, sens res sul cap lo pus bèl, e l'autre sus l'aurelha la casqueta de l'*Africa-Korps*...

Sabi pas consí me viran d'esquinas, sens i permejar. Lo pus bèl me palpa, m'alisa la camba tot de long sus la cresta de l'òs. L'airal que me dòn, just. Cridi. A n'emblaimar.

L'Alemand bèl capeja :

— Camba *krack, krack, krack, du. Ach Weh...*

Mas l'autre consí tant m'agacha ? Perqué se ritz aital ? Se torna baissat, me dubrís la vèsta encara mai. Dos còps me passa lo det sus la camisa. E ara de las doas mans lo vièlh gèst gorrin :

— *Fieck... Fieck...*

Compreni, ieu : lo roge dels pòts. Un rebolh de sang me crèma las maissas. Una onzada de dolor que monta. Me lèvi sus una espatla. Rebordèli. Per rescondre la miá vergonha redòli dins lo valat.

IX

JOS LA COBÈRTA

— *Ein schönes Märchen geht zu Ende...*

L'Alemand casquetat apèla los buòus e canta. L'autra me garda sul carri, e me ten que bolègue pas. A cada saquejal gingòli.

— *Ein schönes Märchen geht vorbei...*

Una cançon d'amor qu'ausissi un còp de mai : « Un polit conte que s'acaba, un polit conte s'es acabat. »

Ne ririái, se ne ploravi pas.

E ara un portal bèl. Lo carri dintra dins una cort : doas fenials longas, una cobèrta, al ras de l'ostal lo femorièr...

— Òu, pro...

A mièja cort los buòus s'arrèstan. Sens desatalar, l'Alemand casquetat demòra davant. L'autre me tusta sus l'espatla.

— Espèra, *du*, me ditz, espèra. *Ich*, patron, patron. Comprés...

E se'n va pachica-pachaca sul fems e dins la baldra. Monta l'escalièr, dubrís la pòrta. Dins, l'ostal qualqu'un crida e renèga...

La pòrta se tòrna dubrir. Ne sortís un omenòt vielhòt, grosset, tot embufat, que braceja : lo patron. L'Alemand bèl sèc darrièr, baissa lo cap.

Encara tres o quatre damnes, lo patron es aquí. M'agacha pas solament. Se planta davant lo carri :

— Un accident, d'embestiaments. Comprenes, tu, August ; comprenes, tu, Otto : un òme quand òm lo tròba, òm lo daissa sul camin. Sul camin, sens lo bolegar de plaça. E puèi òm sòna lo cònsol, los gendarmas. Cal far una enquèsta. Rigor de lei. Comprés. P... de Bòchas que comprenètz pas. P... de Bòchas. E quand òm es presonièrs òm passa, òm passa. Om agacha pas dins los valats. Comprés...

L'Alemand casquetat dubrís lo cais, plega lo front, vira lo cap de galís e bada, bada... Lo patron se reganha encara mai :

— Fai lo nèci, tu. Fai lo nèci. Encara vos citaràn al tribunal totes dos. E me citaràn ieu. Coma patron serai responsable. En lo cargant sul meu carri aquel òme, en lo portant aici benlèu qu'avètz acabat de li desmargar los òsses. Per veire, aquel òme ?...

Lo patron se quilha per m'agachar. Rafís los pòts.

— Consí siás tombat ? me demanda. Consí siás tombat ?

— Tot sol, en bicicleta.

— Tot sol. Aquò va plan. E d'ont siás ?

— De Malarega.

— Malarega... Malarega... Es luènh aquel país... Escota, lo melhor serà que telefòne a l'espital de Rodés, que te vengan quèrre. Oc, vau telefonar, còp sec...

E se torna virar, crida als Alemands :

— Anem, vosautres, recuolatz aquel carri jos la cobèrta. Oc, jos la cobèrta. Aquí. Arrièr... Arrièr... Comprés...

Lo casquetat tusta sul morre dels buòus. Lo grand bèl buta a la ròda :

— Aquí, òu, pro...

Lo patron tòrna bramar :

— Desatalatz e metètz lo carràs a la pèrga, coma quand se descarga lo fen. Aquel òme lo cal daissar sul carri.

Comprés... Comprés...

Los Alemands desatalan. Meton lo carràs a la pèrga, l'estacan amb un prodèl. Aital lo carri demòra planièr. E se'n van, totes.

Cuti los uèlhs dos o tres còps e los torni dubrir. Serà lèu nuèch. La teulada de galvan amont bronzís sus las fustarèlas de fèr. Lo vent, lo vent que m'a segut.

E la dolor que me trabalha, canina : un fissal, los nèrvis que se trenan, una lusor, un gisclal dins lo cap. Aquò se cala, o se perlonga, se pausa, puèi me tòrna fissar...

Lo temps passa. Dins la caissa del carri i se vei pas res. De cada part los cledisses pudon a fems e lo cledon davant es traucat. Lo vent dintra, me plega, me replega. Ai freg, las miás dents s'entretustan. Sarri la vèsta tant que pòdi sus la camisa trempa... Me daissaràn tot sol aquí.

« Un polit conte que s'acaba. Un polit conte s'es acabat... » A Telhet se soparà lèu... Telhet. La miá mamà que d'aquesta ora benlèu monta pel travèrs tota sola.

— *Wie geht's ?...*

Tressauti. Una flaçada rebeluda se pausa sus ieu.

— Patron *verrucht*. Patron *verrucht*...

Un Alemand : lo casquetat, me sembla, a la votz. Qual sap se me farai comprene ? Lo soni :

— *Kamerad. Kamerad. Kennst du nicht Lacoste ?* Lo coneisses pas ? *Lacoste, der Jung.* Lacòsta de Durenca ?...

L'Alemand se sarra mai :

— *Ya, me respond, ya* Lacòsta...

— *Mein Freund, comprenes, mein Freund...*

Alara el :

— *Gut, gut, ich gehe.* I vau. Dormís, tu...

X

LACÒSTA

Al prautir t'ai reconegut. Siás aquí, Lacòsta. Mas consí te sarras pas ? Aquel Alemand que totjorn te parla. Es vertat, sabes pas qual pòdi èsser. Lo meu nom a l'Alemand lo li aviái pas dich.

Alara sòni :

— Lacòsta. Aicí, Lacòsta...

— Tu, Savinhac !...

Venes. Si que venes. Ai, que renegas tu tanben. Te siás trucat pel carràs...

— *Werflucht nochmal. Warte.* Espèra... *Laterne...*

L'Alemand que brama :

— *Laterne... Laterne...*

E partís al galaup.

Tu, pr' aquò, a palpas t' avanças, frelhas la ròda. Al cuol del carri te viras, alongas lo braç. Me brucas lo pè, lo pè de la camba abridolada. Cridi... Encara cridi e la dolor me tòrç.

La tiá man se tira en rè e me demandas :

— De qué as, Savinhac ?...

Dempuèi lo temps, la tiá votz s'es pas cambiada brica. Gemegui dos o tres còps, mas te respondi pas.

— *Nicht gut...*

L'Alemand es tornat. La claror d'una lanterna de carri me tomba suls uèlhs. I vesi pas res.

La lanterna se brandís. L'Alemand te vòl explicar :

- Camba *kaput*. Patron *telephoniert* Rodés, *Spital*..

Mas tu broncament lo còpas :

— Rodés ! a non ! Savinhac, te prendrai al meu ostal, e totara... Telefonarai al medecin, ieu. Otto, vai quèrre los buòus, atalarem lo carri...

La lanterna se saqueja mai de vam :

— Buòus. *Nein...* non. Patron. Demanda *du* patron...

Te reganhas :

— Cala-te, Frison... Lo teu patron qu'es pus Frison que tu... Oc, li vau demandar...

Alara ieu, de las doas mans, rebussi la flaçada. M'entrelèvi. A plen cais geti :

— Non, Lacòsta... Non...

Arpategi e lo meu cap torna batre sus las pòstes.

L'Alemand gronís quicòm. Tu, montas sul carri. La flaçada, la tornas tirar pro naut, que m'acapte. Polidament me pausas la man sul front.

Tot doçament me parlas. T'ausissi :

— Savinhac, èrem coma fraires en Alemanha. Al meu ostal la miá mamà te sonharà coma un fraire meu...

Al teu ostal, Lacòsta. Aital s'acabariá la jornada fòla. L'Alemand a penjada la lanterna a un pal del carri e se n'es anat. Sèm totes sols, Lacòsta. Totes sols, enrodats de vent dins l'escurina que nos ganha.

Mas perqué lèvas lo cap ? Las campanas, Lacòsta, las campanas las ausisses. Aquel angèlus que s'engruna de luènh e que se sarra, que clantís un moment, que se brandís e s'escrifa. Lo galvan encara ne fremesís. Las campanas, Lacòsta, que deman devián campanejar per ieu...

E cridi, tornar :

— Lacòsta, non e non, me prengas pas al teu ostal !...

— Consí non ?... Desparlas...

La tiá votz m'arriba seca. Comprenes pas. Consí te farai comprene ? Viri lo cap, tòrci las espatlas, grimacegi per engolar l'escupit e de tira Lacòsta te conti tot, tot : Cristiana, la promessa, la fugida dins lo vent, la filha de Nòvacéla e la bicicleta... Te siás acorbat un bocin mai per m'escotar e la tiá man es demorada sul meu front.

— Lacòsta, veses ben que desparli pas...

— Dempuèi tròp bèl brieu que desparlas... E ara ?...

Te calas. Susi freg. E la dolor oblidada s'agusa. Un reu... La lanterna se plega de nèbla.

L'alèn m'escapa, lo nas se cingla. Non, Lacòsta, non... Tot se capvira.

Torni dubrir los uèlhs... Lo lum d'una ampola. Ont soi ?... De ridèus a flors per copar lo lum. Un plumet roge que m'acapta. Al cabeç del lièch per me gardar : Lacòsta. Encara tu, Lacòsta, que me rises.

— Te bolegues pas, me dises, lo medecin serà lèu aquí...

E coma demòri baug, ajustas :

— Oc, siás al meu ostal... Deman anarai al teu...

De passes menuts. Una femna s'avanca, tota vièlha, tota plegada, los rens nosats ; la tiá maire... Ela tanben me ritz, sens cap de dent, mas las maissas tan frescas e los uèlhs d'un blau tan cande coma los d'un mainat...

Al teu ostal, Lacòsta, perquè ? I a de cebas amont a la travada e de rèstes d'alhs. De sacas plenas s'amolonan al canton de l'escalièr : blat o segal del darrièr escodre. Lacòsta, non... Aquí que me fau aissa : tròp revèrta lo meu, lo teu ostal. La camba ça que la me tòrna rosegar. E Cristiana ?...

— Cristiana !...

Aquel nom l'ai cridat sabi pas consí. Ne plori de defèci. La tiá maire, suspresa, vira lo cap. Mas tu, Lacòsta, tiras un ridèu e te clinas. Lo teu agach me travèrsa tot.

— Cristiana, me dises, deman tanben anarai al seu ostal...

Tèste integrau

C.I.E.L. d'Oc

Centre International de l'Écrit en Langue d'Oc

Sèti souciau:
3, plaço Joffre - 13130 Berro.

Tóuti dre reserva - Tous droits réservés - All right reserved.

© **Centre International de l'Écrit en Langue d'Oc -2000**

© Adoubamen dóu tèste, de la meso en pajo
e de la maqueto pèr Tricìo Dupuy,
en sa qualita de Direitriço
dóu Counsèu d'Amenistracioun
dóu CIEL d'Oc.

